

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв

Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма: «Дошкільна освіта»
Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

Дмитрук Юлія Володимирівна

Науковий керівник:

Лісовець О. В., д-р ф-фії в галузі Освіта/Педагогіка (PhD), доцент кафедри дошкільної освіти

Рецензенти:

Пихтіна Н.П., к. пед. н., доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Останіна Н.С., к. пед. н., доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол № 5 від 29.11.2023р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. психол. н., професор

Ніжин – 2023

АНОТАЦІЯ

Дмитрук Ю. В. Соціалізація дітей дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 012 Дошкільна освіта. – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. – Ніжин, 2023.

У роботі представлено результати дослідження проблеми соціалізації дітей дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри. Проаналізовано теоретичні засади сюжетно-рольової гри як умови соціалізації дітей дошкільного віку: основні поняття, особливості соціалізації дітей старшого дошкільного віку, можливості сюжетно-рольової гри. Наведено результати дослідницької роботи з вивчення рівня соціалізованості дітей старшого дошкільного віку. Представлено методику організації та проведення сюжетно-рольових ігор зі старшими дошкільниками, орієнтовну програму сюжетно-рольових ігор для формування соціальних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: соціалізація, соціалізованість, старший дошкільний вік, сюжетно-рольова гра, соціальна адаптованість.

ANNOTATION

Dmytruk Y. V. Socialization of preschool children by means of plot-role play. – Manuscript.

Qualification work for the degree of "master" in the specialty 012 Preschool education. – Nizhyn Mykola Gogol State University. – Nizhyn, 2023.

The paper presents the results of research into the problem of socialization of preschool children by means of story-role play. The theoretical foundations of story-role play as conditions of socialization of preschool children are analyzed: basic concepts, features of socialization of older preschool children, possibilities of story-role play. The results of the research work on the study of the level of socialization of older preschool children are given. The method of organizing and conducting story-role games with older preschoolers, an indicative program of story-role games for the formation of social norms of behavior of older preschoolers are presented.

Keywords: socialization, socialization, older preschool age, story-role play, social adaptability.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ ЯК УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	9
1.1. Проблема соціалізації дітей дошкільного віку в педагогічних дослідженнях.....	9
1.2. Особливості соціалізації дітей старшого дошкільного віку.....	17
1.3. Сюжетно-рольова гра як умова соціалізації дітей дошкільного віку	23
Висновки до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ	34
2.1. Дослідження рівня соціалізованості дітей старшого дошкільного віку	34
2.2. Методика організації та проведення сюжетно-рольових ігор зі старшими дошкільниками	42
2.3. Розробка програми сюжетно-рольових ігор для формування соціальних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку	48
Висновки до розділу 2	56
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Соціалізація особистості є предметом постійного інтересу психологів та педагогів на кожному з етапів вікового розвитку дитини. Соціалізація дошкільника становить найбільший інтерес у зв'язку з активним засвоєнням ним суспільних відносин, активним оволодінням різними формами поведінки. Результат соціалізації у дошкільному віці багато в чому визначає характер соціальної адаптації дитини на наступному віковому етапі та відображається на стані тривожності, міжособистісних відносин і «Я»-концепції.

Завдання соціалізації дітей дошкільного віку знайшли своє відображення у державному стандарті дошкільної освіти (БКДО). Соціальне навчання та виховання у дошкільному віці розглядається як цілісний процес на основі соціокультурних та духовно-моральних цінностей прийнятих у суспільстві на користь дитини, сім'ї та соціуму. Стандарт дає чітке розуміння процесу соціалізації дитини дошкільного віку, яка включає соціально-комунікативний розвиток, розвиток навичок взаємодії дитини з однолітками та дорослими, присвоєння соціокультурних цінностей сім'ї, народу, Батьківщині.

Завдання соціалізації особистості, які постають перед сучасною освітою визначили актуальність нашого дослідження. Адже формування людини як члена соціуму завжди було і залишається актуальною проблемою суспільства. Важливість та актуальність проблеми соціалізації у справжніх умовах зростає у зв'язку з кризою як суспільства, так і сім'ї. Змішування статевих ролей, спотворена система цінностей батьків – нерідке явище у сучасній сім'ї дитини. Недостатнє спілкування з батьками компенсується гаджетами та мультфільмами сумнівного змісту. Агресивні прояви з боку дорослих задають дитині негативні зразки поведінки у соціумі, починаючи з раннього дитинства. Тому проблема соціалізації особистості дитини дошкільного віку, присвоєння їм з раннього віку норм та цінностей життєдіяльності в соціумі, де їм і надалі доведеться жити, є предметом

теоретичного осмислення та експериментального дослідження в педагогіці та психології.

Процес соціалізації особистості інтегрує усі види впливів, що здійснюються на дитину оточенням. Завдяки їм дошкільник засвоює комплекс знань і норм, що виявляються в таких поведінкових характеристиках як: самостійність, старанність, ініціативність, соціальна активність, відповідальність. Все це дає можливість закласти основи розвитку саморегуляції, переходу від зовнішнього контролю дорослого до внутрішнього самоконтролю. У зв'язку з цим актуалізується значення цілеспрямованого впливу на дошкільників за допомогою інститутів соціалізації як основних факторів розвитку особистості дітей. У великому масштабі проблема соціалізації реалізується через виховання та навчання у закладі дошкільної освіти, але виділенням сюжетно-рольової гри як умови соціалізації, виступає зміст цього дослідження. Гра у дошкільному віці виступає не лише основним видом проведенням часу, але й тим видом діяльності, в межах якого відбувається розвиток дитини. У грі дошкільник засвоює норми та правила людських взаємин, вчиться керувати собою та іншими, розвиває мислення, увагу, пам'ять та мову. Гра виступає не лише засобом розвитку дитини, а й унікальним діагностичним інструментом, оскільки за характером ігрових дій можна зробити висновок про рівень готовності дитини до навчальної діяльності, про особливості психічного розвитку дошкільника. Проблема дослідження обумовлена наявністю протиріч між тим, що сучасний виховний процес, націлений на соціалізацію дошкільнят, буде більш плідним за умови реалізації розвитку дітей старшого дошкільного віку через сюжетно-рольові ігри та недостатністю у педагогів умінь аналізувати характер взаємозв'язку ігрових умінь та стану соціального розвитку дитини старшого дошкільного віку.

Теоретичний базис дослідження проблеми соціалізації становлять праці вітчизняних науковців, присвячені вивченню впливу середовища на процес

соціалізації людини (Т. Алексеєнко, О. Беспалько, І. Зверєва, А. Капська, І. Рогальська, В. Сухомлинський, та ін.).

Педагогічні дослідження свідчать про зростання інтересу дослідників до проблеми ранньої соціалізації дітей (В. Абраменкова, Т. Андрєєва, І. Бех, А. Богуш, Л. Варяниця, Л. Виготський, Н. Гавриш, Л. Карнаух, О. Кононко, Л. Костіна, С. Курінна, І. Макаренко, І. Рогальська, Н. Шкляр та ін.). Про роль гри в соціалізації дітей дошкільного віку вказують у своїх працях В. Агіляр Туклер, М. Айзенбарт, В. Бабійчук, Ю. Богінська, В. Вертугіна, С. Вихор, Л. Григораш, О. Друзяк, Н. Кушнірик, Г. Лемко та ін.

Але в цілому проблема соціалізації дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри досліджена недостатньо. З цього випливає актуальність даної проблеми, що сприяло вибору теми кваліфікаційного дослідження **«Соціалізація дітей дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри»**.

Мета дослідження: дослідити значення сюжетно-рольової гри для соціалізації дітей старшого дошкільного віку та розробити програму сюжетно-рольових ігор для формування соціальних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес соціалізації дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: сюжетно-рольова гра як засіб соціалізації дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до мети сформульовані такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати вивчення проблеми соціалізації дітей дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри в сучасних дослідженнях, визначити понятійно-категоріальний апарат дослідження.

2. Визначити роль сюжетно-рольової гри у соціалізації дітей старшого дошкільного віку.

3. Діагностувати початковий рівень соціалізованості дітей старшого дошкільного віку на основі виділених компонентів, критеріїв та показників соціалізованості.

4. Визначити методiku організації й проведення сюжетно-рольових ігор зі старшими дошкільниками та розробити програму сюжетно-рольових ігор для формування соціальних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до поставлених завдань застосовано комплекс **методів дослідження:**

теоретичні: аналіз психолого-педагогічної літератури, визначення понятійного апарату, узагальнення, конкретизація теоретичних положень на основі вивчення наукових джерел;

емпіричні: діагностичні методики, спостереження, бесіди, анкетування;

методи обробки результатів: якісний та кількісний аналіз результатів дослідження.

Теоретичне значення роботи полягає у вивченні та аналізі науково-педагогічної і методичної літератури щодо особливостей соціалізації дітей дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри, визначенні методики організації й проведення сюжетно-рольових ігор зі старшими дошкільниками.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати можуть бути використані у практиці вихователями закладів дошкільної освіти під час роботи з дітьми старшого дошкільного віку, при розробці та організації сюжетно-рольових ігор.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї, положення і результати дослідження висвітлювалися у доповідях на наукових конференціях: всеукраїнській, регіональній та університетських:

VIII вузівська наукова студентська Інтернет-конференція «Підготовка керівника закладу освіти: реалії сьогодення та перспективи» (м. Ніжин, 28 лютого 2023 р.);

Конференція молодих науковців «Молодь у науці» (м. Ніжин, 15–24 травня 2023 р.);

Регіональна науково-практична Інтернет-конференція студентів, молодих науковців, педагогів-практиків «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки» (м. Ніжин, 20 червня 2023 р.);

Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція студентів, магістрів та молодих науковців «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», НДУ ім. Миколи Гоголя. (м. Ніжин, 18 жовтня 2023 р.).

За результатами дослідження підготовлено дві публікації:

Дмитрук Ю. Сюжетно-рольова гра як умова соціалізації дітей дошкільного віку. *Підготовка керівника закладу освіти: реалії сьогодення та перспективи. Матеріали VIII вузівської наукової студентської Інтернет-конференції, м. Ніжин, 28 лютого 2023 р.* / упоряд. Ю. Г. Новгородська. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 97 с. С.30-35.

Дмитрук Ю. Вплив сюжетно-рольової гри на формування позитивних взаємовідносин дітей старшого дошкільного віку. *Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки: збірник матеріалів Регіональної науково-практичної Інтернет-конференції студентів, молодих науковців, педагогів-практиків* / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів кожен з яких складається із трьох підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел (64 праці) та додатків.

Повний обсяг роботи становить 76 сторінок, із них 60 сторінок – основний текст.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ СЮЖЕТНО- РОЛЬОВОЇ ГРИ ЯК УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Проблема соціалізації дітей дошкільного віку в педагогічних дослідженнях

Виховання підростаючого покоління на будь-якому етапі розвитку було актуальним соціальним завданням. Пріоритетність цього завдання у сьогоdnішніх умовах збільшується, тому що зараз на перший план виступає соціалізація особистості індивіда, тобто з'ясування з раннього віку загальнолюдських цінностей, норм та правил, що декларуються суспільством, у якому дитина існуватиме надалі. Ціннісні орієнтації індивіда націлені визначити його соціалізацію у вигляді соціальної мотивації образу дій, обумовлену потребами особистості. Даний аспект розглядають у працях і педагоги, і психологи, і соціологи. Соціалізація дитини вивчається практично в усіх педагогічних системах (Ф. Фребель, К. Ушинський, Я.-А. Коменський, Д.Дьюї та ін.). Вплив соціального середовища на розвиток особистості дитини розкрито у роботах Т. Алішевої, Л. Костіної, М. Крулехт, Л. Нікітіної та ін.; проблема соціального становлення особистості відображена в дослідженнях О. Князевої, С. Козлової, Л. Коломійченко, О. Лазаревої, Л. Моїсеєвої, С. Новосолової, Р. Стеркіної, Р. Чумічевої та ін.; окремі аспекти питання виховання соціальної компетентності дітей дошкільного віку представлено у роботах Н. Белоцерковець, М. Іваненко, Л. Іванова, О. Коневої, Е. Попової, О. Рейпольської, Л. Свірскої, В. Слоти, Х. Спаніярда та ін.

Насамперед, розглянемо сутність поняття «соціалізація» (від лат. *socialis* – суспільний), яке є найширшим поняттям серед процесів, що характеризують становлення особистості. Це поняття у загальному розумінні передбачає «входження індивіда в соціум у результаті активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для

успішної життєдіяльності в даному суспільстві» [19, с. 16]. Саме у процесі соціалізації формуються соціальні якості, знання, уміння, відповідні навички людини, що дає змогу їй стати дієздатним учасником соціальних взаємин.

В педагогічній енциклопедичній літературі соціалізація трактується з вказівкою на основні її складники і розглядається як «процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвитку як цілісної особистості» [56]. У педагогічних дослідженнях та контексті освіти поняття «соціалізація» відображає процес вивчення та внутрішньої адаптації індивіда до соціокультурного середовища, в якому він знаходиться. Це багатоплановий процес, який включає в себе засвоєння соціальних ролей, норм, цінностей, традицій і здобуття соціального досвіду. Педагоги сприяють формуванню соціальних компетенцій, розвитку етичних цінностей та підготовці до участі в суспільстві. Успішна соціалізація дитини часто пов'язана з ефективними педагогічними практиками та підтримкою соціальної взаємодії в освітньому процесі.

Психологічний же словник трактує соціалізацію, як процес і результат оволодіння та діяльнісного відтворення індивідом соціального досвіду, комплексу соціальних зв'язків та відносин з індивідуального досвіду. У психологічних дослідженнях та в контексті соціальної психології зокрема, поняття «соціалізація» відображає процес формування та розвитку індивідуальних психічних та поведінкових характеристик людини під впливом соціального середовища. Соціалізація розглядається як динамічний процес, що триває протягом усього життя людини [17].

В контексті досліджень з дошкільної освіти (А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш, Л. Карнаух, О. Кононко, Л. Костіна, С. Курінна, І. Рогальська, Н. Шкляр), поняття «соціалізація» визначається як процес, що відбувається під час перебування дитини в дошкільному віці та включає в себе її взаємодію з оточуючими людьми, отримання соціального досвіду та освоєння соціальних навичок. Дошкільна освіта виступає важливим чинником у цьому процесі, оскільки вона створює сприятливе середовище для соціального розвитку

дитини. Науковцями соціалізація дошкільника трактується як процес «вступу» дитини в суспільство. В результаті відбувається засвоєння певного соціального досвіду, вираженого у знаннях, цінностях та правила поведінки.

Адже вона передбачає не лише усвідомлене набуття дошкільником наявних у соціумі варіантів функціонування, долучення до матеріальної та духовної культури, пристосування до суспільства, а також і набуття спільно з дорослими і однолітками індивідуального громадського досвіду, ціннісних установок, індивідуального способу життя.

Соціалізація дошкільника є довгостроковим та не простим процесом. *З одного боку*, будь-яке суспільство, перш за все зацікавлене тим, щоб будь-яка дитина зрозуміла і вивчила структуру соціальних та моральних цінностей, еталонів, норм та принципів поведінки, для того, щоб зуміти існувати в даному суспільстві, перетворитися на його рівноправного громадянина. *З іншого боку*, розвиток особистості дитини зумовлюють різні нерегульовані, несподівані процеси, що виникають у навколишньому світі.

У цілому соціалізація розглядається як комплекс наступних компонентів [19, с. 18-19]:

1) стихійна соціалізація індивіда, яка відбувається під впливом незалежних кон'юктур життя, соціуму. Сутність, характеристики цієї соціалізації детермінуються соціально-екологічними та соціокультурними явищами;

2) порівняно спрямована соціалізація, коли держава створює певні економічні, законотворчі, координаційні заходи з метою досягнення низки цілей. Вони впливають на трансформацію варіантів та особливостей розвитку, на загальножиттєвий шлях певних груп населення (обов'язкова освіта, вік її початку, строки виходу на пенсію тощо);

3) порівняно суспільно-контрольована соціалізація, що проявляється в систематично створюваних соціумом і державою умовах (правових, організаційних, матеріальних, духовних), що сприяють розвитку людини;

4) відносно свідоме самозмінювання особистості. Фактично це самовдосконалення відповідно до власних ресурсів і згідно або наперекір об'єктивним обставинам життя.

Зміст процесу соціалізації визначається зацікавленістю суспільства в тому, щоб його представники успішно опанували ролі чоловіка і жінки (статеврольова соціалізація), могли б і хотіли компетентно брати участь в економічному житті (професійна соціалізація), створили міцну сім'ю (сімейна соціалізація), були законослухняними (політична соціалізація) тощо.

Відповідно, завданнями соціалізації визначаються:

- *природно-культурні*, що полягають у набутті на кожному віковому етапі необхідного фізіологічного і сексуального розвитку;
- *соціально-культурні*, до яких належать інтелектуальні, моральні, ціннісно-сміслові, властиві будь-кому віковому періоду;
- *соціально-психологічні*, які передбачають становлення самосвідомості індивіда, його визначення себе в поточному житті та на майбутнє, здійснення та прийняття себе [19, с. 21].

Соціалізація відбувається під впливом різних умов, які так чи інакше позначаються на розвитку людей. Ці умови науковці визначають як фактори (чинники) соціалізації. Існує кілька ключових факторів, які впливають на процес соціалізації: сім'я як основний агент соціалізації на ранніх етапах життя дитини, школа як виховний інститут, взаємодія з ровесниками, засоби масової інформації, культурні та релігійні чинники, економічні умови, політичне середовище та ін. Традиційно виділяють 4 групи факторів соціалізації:

- 1) мікрофактори – природні умови життя та діяльності людини, першочергове громадське оточення: сімейне коло, сусіди, дитячий колектив, мікросоціум. Мікрофактори панують у первинній соціалізації дитини;
- 2) мезофактори – етнічний та культурний стан місця проживання, субкультури, засоби інформації, вид населеного пункту.
- 3) макрофактори – держава, народність, соціум. Ці фактори зумовлюють перебіг та напрямок соціалізації;

4) мегафактори – космос, планета, всесвіт, глобальні суспільні процеси [18, с. 45-46].

Таке розмаїття факторів, які визначають спрямованість процесу соціалізації, зумовлює значний дослідницький інтерес до феномену соціалізації дитини. Вивчення соціалізації як педагогічного феномена дає можливість обґрунтувати її суть у вигляді структури, що містить у собі кілька пов'язаних між собою компонентів:

- комунікативний компонент - розвиток мови та мовлення;
- пізнавальний компонент – отримання необхідної системи знань про навколишній світ людини;
- поведінковий компонент – засвоєння людиною певного типу поведінкової активності;
- ціннісний компонент - ставлення індивіда до моральних цінностей соціуму.

Відповідно, актуальною проблемою є й дослідження способів (механізмів) соціалізації, під якими науковці розуміють конкретні види взаємодії індивіда із середовищем, за допомогою яких він активно залучається до суспільного життя й засвоює соціальний досвід. Способи залежать як від особливостей самої особистості, так і соціальної ситуації, у яку потрапляє індивід [19, с. 25]. Найчастіше виділяють такі способи як:

- інституційний – засобами соціального виховання. Тут переважає дитячий садок, школа, заклади додаткової освіти, засоби інформації. Фундаментом цього механізму є наслідування;
- традиційний – засобами сімейного виховання та близького громадського оточення. Даний механізм характеризується перцепцією домінуючих стандартів поведінки на неусвідомлюваному рівні;
- стилізований – за допомогою субкультури, властивої певному віку, а також під впливом на людину зразкової еталонної групи;
- міжособистісний – через ототожнення з певним індивідом;

- рефлексивний – духовна розмова дошкільника між різними «Я», з реальними чи вигаданими особистостями безпосередньо віч-на-віч із самим собою.

Обґрунтовуючи соціалізацію як безперервний і динамічний процес, що зберігає, за твердженням Г. Костюка, безмежність саморозкриття особистості, науковці у ньому розрізняють 4 основних етапи залежно від віку людини:

- 1) соціалізація дитини;
- 2) соціалізація підлітка (нестійка, проміжна);
- 3) тривала (концептуальна) цілісна соціалізація (перехід від юності до зрілості від 17-18 до 23-25 років);
- 4) соціалізація дорослих [18, с. 42-43].

У більш детальному розгляді соціалізації дитини також виокремлюються кілька стадій:

- 1) первинний цикл пізнання світу людей закінчується до трьох років. Далі починається інший рівень соціального розвитку, де не тільки суспільство зумовлює взаємовідносини з дитиною, але й вона сама. При цьому відбувається виокремлення свого «Я». Дитина все активніше вступає у відносини з оточуючими людьми та з суспільством;

- 2) виникнення метафізичного ставлення до діяльності, становлення довільності інтелектуальної сфери, внутрішнього плану дій. Відзначається в дітей віком 6–9 років;

- 3) дев'ятий та десятий роки життя характеризують третій рівень соціалізації. В даний період дошкільник усвідомлює себе суб'єктом, розуміє необхідність втілювати себе як суб'єкта діяльності, розширювати ряд суспільних відносин;

- 4) на межі 15 років виділяється інший проміжний рубіж соціального розвитку («Я у соціумі»). Так у 14 років дитину найбільше хвилює самооцінка та схвалення її однолітками, то в 15 років провідне місце приділяється проблемам розвитку навичок, вироблення вмінь, розвитку інтелекту;

5) від 15 до 17 років відбувається становлення теоретичного мислення, самопізнання життєвого шляху, готовність реалізовувати себе.

Кожна із стадій соціалізації характеризується іншим статусом людини у внутрішньому (персона, людина, суб'єктивність) та зовнішньому планах розвитку (здатність адаптуватися, інтегруватися, індивідуалізуватися у суспільстві).

Наголосимо, що дошкільний вік має велике значення при включенні дитини у світ суспільних відносин, у процес її соціалізації. Соціальний досвід, який отримує дошкільник в процесі комунікацій, обумовлюється різними суспільними відносинами, що пропонуються йому близьким оточенням. Засвоєння дошкільником вселюдської компетенції, акумульованої колишніми поколіннями, можливо лише у колективній діяльності та контактах з оточуючими людьми.

Власне так дитина пізнає мовлення, знання, вміння та навички, у неї з'являються індивідуальні світогляд, моральні цінності та інтереси, зароджуються характерологічні властивості.

Науковці (А. Богущ, Н. Гавриш, О. Кононко, О. Рейпольська) оцінюють соціалізацію дошкільника у тріаді її проявів: пристосування до соціальної реальності; прийняття навколишньої дійсності як даності; диференціація – можливість та необхідність змінювати, перетворювати громадську реальність, навколишній світ і виявляти свої індивідуальні якості у ньому.

С. Курінна, О. Рейпольська у процесі соціалізації дошкільників називають ряд особливостей:

у дошкільнят, на відміну від дорослих, які здатні керувати собою, розвиваються початкові ціннісні орієнтації. Дані орієнтації отримують своє закріплення на рівні емоційно-ціннісних відносин у процесі вступу дошкільника у суспільство;

діти засвоюють соціальні норми як директивні регулятори поведінки, оскільки вони можуть, як і дорослі ставитися до них скептично;

процес соціалізації дошкільників вибудовується на виконанні правил та вимог, встановлених дорослими;

якщо у дорослих соціалізація націлена на набуття певних навичок, то в дітей панує мотивація поведінки [52].

Також науковці наголошують, що поняття «соціалізація» тісно переплітається з такими поняттями як «розвиток особистості» та «виховання». Тому зупинимось на їх огляді. Розвиток особистості по суті також є процесом входження людини в нове соціальне середовище та інтеграцію в ньому. За даними психологів, людина проходить 3 фази особистісного становлення:

адаптацію (засвоєння цінностей та норм, певне уподібнення до інших членів спільноти),

індивідуалізацію (пошук засобів утвердження своєї індивідуалізації у процесі ототожнення із соціумом),

інтеграцію (соціум прагне пристосувати особистість під себе, а особистість прагне в той же час персоніфікуватися).

Відповідно поступово формується чітка структура особистості, закріплюються особистісні новоутворення, відбувається соціальний розвиток особистості через постійне повторення названих фаз при входженні людини до різних соціальних груп.

В оцінці ролі та місця виховання в соціалізації особистості науковцями зазначається, що виховання відіграє важливу роль у процесі набуття особистістю соціальних уявлень, навичок, соціального досвіду. Але виховання є лише частиною процесу соціалізації. Соціалізація є більш широким процесом, який включає як організовані, так і спонтанні, випадкові впливи всієї сукупності факторів суспільного буття, завдяки яким індивід долучається до культури та стає повноцінним членом того або іншого суспільства [52, с. 18].

Р. Зозуляк-Случик називає такі особливості процесу соціалізації, які дозволяють відмежувати його від виховання:

відносна стихійність цього процесу, яка характеризується не завжди передбаченим, цілеспрямованим впливом середовища;

механічне засвоєння соціальних норм і цінностей, що відбувається в результаті діяльності та спілкування особистості, взаємодії її з мікро- і макросередовищем;

зростання в міру дорослішання самостійності особистості щодо вибору соціальних цінностей і орієнтирів, середовища спілкування, якому надається перевага [19, с. 34].

Отже, соціалізація дітей дошкільного віку здійснюється під впливом ряду факторів, рушійних сил і механізмів. Вони детермінують спрямованість, динаміку та характер розуміння соціальної реальності. Знання особливостей соціалізації дає можливість результативно здійснювати контроль процесу виховання та прогнозувати перебіг соціального становлення дітей старшого дошкільного віку.

1.2. Особливості соціалізації дітей старшого дошкільного віку

Дошкільний період є сензитивним періодом для соціалізації особистості. Тому що в даний період відбувається посилений духовний розвиток дитини, закладаються головні ціннісні орієнтири особистості, відбувається становлення характеру, ставлення до себе, до своєї сім'ї, до навколишнього світу.

Розвиток дитини включає поступове введення її у реальність людського буття через взаємодію з різними аспектами оточуючого світу. Ця взаємодія відбувається за допомогою діяльності та освоєння способів дій, які відображені в людському досвіді та культурі. Засвоєння соціального досвіду, яке перетворюється внутрішньою психічною діяльністю, визначає розвиток дитини як суб'єкта предметної діяльності.

Внутрішні способи дій, які вже включені у індивідуальну предметну діяльність, згодом екстеріоризуються, і відбувається накопичення

індивідуального досвіду та формування нових способів та прийомів діяльності на основі засвоєних. Недостатній розвиток інтелектуальних чи емоційних якостей в дошкільному віці може стати перешкодою для подальшого їх подолання у майбутньому.

Дошкільний вік є початковим етапом формування суб'єкта діяльності, спілкування та пізнання (А. Богуш, Р. Буре, Н. Гавриш, О. Кононко, В. Кузьменко, С. Кулачківська, Г. Люблінська, Т. Піроженко та ін.). У цей період росте пізнавальна активність дитини, сприяючи розвитку смислової пам'яті та довільної уваги. Важливу роль в пізнанні оточуючого середовища та в розвитку спілкування відіграє мовлення.

В даному віці інтенсивно розвивається особистість дитини, формується її воля, моральні уявлення та соціальна поведінка. Цей період створює передумови для успішного переходу до шкільного життя.

Важливим аспектом є поняття "соціальна активність", яку визначають як здатність дитини включатися в суспільну діяльність та виявляти відповідальність і ініціативу. Уміння взаємодіяти в групі та виконувати обов'язки сприяє формуванню соціально значущих рис особистості.

Спеціальні дослідження свідчать про те, що важливими умовами соціальної активності є:

- організація діяльності з врахуванням групової відповідальності;
- актуалізація соціальних емоцій та емоційної уяви;
- включення самосвідомості особистості [52, с. 21].

Ці чинники сприяють розвитку та прояву соціальної активності

Важливо зупинитися на розгляді «кризи семи років», яка розділяє дошкільне і шкільне дитинство і є періодом певних змін у психічному і емоційному розвитку дитини. Згідно із сучасними медико-психологічними дослідженнями, перехід від дошкільного до шкільного віку визначається як період особливого складного емоційно-особистісного розвитку дитини. Проблема "емоційного світосприймання та світовідчуття" стає надзвичайно важливою та актуальною під час цього перехідного етапу. Дитина,

взаємодіючи з навколишнім світом, виявляє свої внутрішні механізми переживань та розуміє свою віднесеність до світу як до єдиної системи.

Початок навчання в школі призводить до зміни соціальної ситуації розвитку дитини, формуючи унікальні відносини між нею та середовищем. Ці відносини включають об'єктивне положення дитини в соціальних відносинах, а також очікування та вимоги суспільства до неї. Дитина починає сприймати себе як "соціальний індивід" і свідомо формує своє соціальне "Я". Ініціально, вона розглядає себе як суб'єкт дії, а з часом розвиває свідомість про себе як соціального суб'єкта з інтуїтивним характером.

Ідея «Я-концепції» у 6-7 дітей поступово стає більш реалістичною, виступаючи як фільтр, через який вони оцінюють свою соціальну поведінку та поведінку оточуючих (за словами С. Хартер). Специфіка процесу соціалізації саме на цьому віковому етапі пояснюється сензитивністю та підвищеною чутливістю дитини до її Я-концепції, що робить її вразливою до зовнішніх впливів.

У 6-7 віці дитина, розширюючи соціальні зв'язки, освоює свій психологічний простір та навчається жити в ньому (О. Кононко) [26].

Здобуваючи усвідомлення та переживаючи свою індивідуальність, унікальність та відмінність від інших, дитина прагне визнання серед ровесників та дорослих. Процес самопізнання особистості відбувається через порівняння себе з іншими та самооцінку.

Учені акцентують важливість формування та підтримки позитивного емоційного ставлення до себе у дітей, що є ключовим елементом самосвідомості. Вони наголошують на необхідності педагогічної підтримки для позитивної самореалізації та коригування соціально засуджуваних напрямків (О. Кононко, Г. Кошелева, В. Кудрявцев).

Соціальний розвиток дитини визначається взаємозв'язком соціалізації, що передбачає оволодіння соціокультурним досвідом, та індивідуалізації, що означає набуття самостійності. Рівновага між цими процесами при вступі

дитини в соціум сприяє інтеграції в суспільство та гармонійній трансформації особистості.

В ряді досліджень відзначено, що діти без суспільної дошкільної освіти часто відчують труднощі та ускладнення при адаптації до шкільного життя. Це пов'язано із відсутністю у них глибокого розуміння соціальних ролей та обмеженого соціального оточення. Важливо враховувати формування у дітей навичок вирішення соціальних ситуацій та підтримання здорових міжособистісних відносин (І. Ільїна, В. Ніколаєва, Г. Кошелева) [52].

Головними завданнями вихователя, що є агентом соціалізації, виступають:

розвиток у дошкільника механізмів пристосування до суспільства, вміння ефективно реалізовувати певні соціальні ролі;

створення умов для щоденної продуктивності дошкільника у процесі взаємодії з оточуючими, розвиток розуміння того, що інша людина є найвищою цінністю, навчання навичкам вираження доброти, уваги, турботи, взаємодопомоги, милосердя;

розвиток уміння розуміти дорослого, іншу дитину, їх особливості, інтереси, потреби; бачити трансформації настрою, емоційного стану;

формування у дошкільника вміння продуктивно та адекватно вирішувати різні проблеми відповідно до свого віку; робити правильний вибір адекватних ситуацій, варіантів комунікацій, етично цінних стандартів поведінки;

навчати вмінню аналізувати свої власні вчинки та поведінку;

розвиток навичок застосування потенціалу громадського оточення та свій індивідуальний потенціал відповідно до мети, яка досягається;

формування у дошкільника самосвідомості, уміння самовизначатися у суспільстві.

Соціалізація особистості базується на засвоєнні соціального досвіду, що сприяє саморозвитку та створює соціальну компетентність у дитини. У віці 6-7 років відбувається формування соціального «Я», що породжує потребу в

нових життєвих ролях та діяльності. Соціально-психологічні дослідження свідчать, що розвиток позиції "Я" залежить від усвідомлення соціальних можливостей та творчої активності (В. Абраменкова, Л. Божович, О. Кононко, С. Литвиненко).

Оволодіння різними соціальними ролями дозволяє дитині відчувати себе членом суспільства та орієнтуватися на загальнокультурні стандарти. Індивідуальний рівень суспільного буття залежить від внутрішнього світу та соціальних установок на себе. Перехід від дошкільного до шкільного віку характеризується відкриттям нових можливостей для соціального розвитку через взаємодію з оточуючими та використання соціальних мотивів у вихованні дітей.

Власне процес соціального розвитку є складним явищем, в ході якого дитина вивчає об'єктивно визначені норми людської спільноти та стає соціальним суб'єктом. Можливості засвоєння соціальності виявляються в розширенні свободи, у свідомому вияві суб'єктної активності та в глибині її взаємодії з соціальним оточенням. Зміст соціалізації формується впливом світового культурного рівня та ставленням індивіда до себе, виявленням власного "Я" та розкриттям творчих можливостей.

Основним критерієм соціального розвитку в цьому контексті є не просто засвоєння соціальних норм, а ступінь самостійності, ініціативності та творчості особистості. Важливо, щоб дитина мала здатність розсудливо розв'язувати соціальні проблеми та шукати шляхи виходу з трудних ситуацій. Це визначає успішну соціалізацію під час взаємодії з різними життєвими умовами.

Той соціальний досвід, який дитина отримує з раннього дитинства, акумулюється і виявляється в соціальній культурі. Питання становлення образу світу, зокрема у свідомості дитини під час соціалізації, важливе для вивчення. Соціальний простір дорослих і ровесників є ключовим компонентом дитячої картини світу. Розглядання впливу групи однолітків та дорослих на

дитину через призму локусу орієнтації стає важливим елементом в процесі її розвитку.

Дитяча субкультура, яка є багатоаспектною та багаторівневою, в сучасних умовах набуває значення як пошукового механізму для нових напрямків розвитку суспільства. Поняття «суспільний дитячий погляд» відображає необхідність аналізу картини світу, що швидко змінюється в дитячій свідомості, яка є ключовою для розуміння сучасності та прогнозування майбутнього.

Узагальнюючи вищесказане, визначимо основні аспекти соціалізованості дитини старшого дошкільного віку як комплексного показника, що відображає рівень адаптації та інтеграції дитини в соціальне середовище:

дитина навчається встановлювати контакти, вирішувати конфлікти, дотримуватися правил спілкування в групі однолітків;

розвивається здатність спілкуватися та співпрацювати з вихователями, батьками, іншими дорослими;

засвоюються норми поведінки, відповідальності, взаємоповаги, що сприяє формуванню позитивних соціальних навичок;

розвивається здатність самостійно приймати рішення, виконувати завдання, брати участь у групових та колективних заходах;

дитина засвоює елементи культури, традицій, мовленнєві навички, що сприяє її інтеграції в соціум [52].

Соціалізованість у цьому віці є важливим етапом у формуванні особистості, оскільки вона визначає можливість дитини ефективно функціонувати в соціумі та успішно взаємодіяти з іншими людьми.

Проте є і певні перешкоди цьому. Аналіз досліджень свідчить про погіршення якості життя сучасних дітей, особливо в морально-етичній сфері. Спостерігається зміна ставлення до світу речей, однолітків, самого себе, а також відсутність оптимістичної картини світу та радісного світовідчуття. Основними причинами таких змін є соціальні, культурні і економічні

проблеми перехідного періоду, що призводять до зниження рівня виховання дітей. Знецінення моральних норм у стосунках між людьми призводить до послаблення інтересу до навчання та загострює проблему дитячої безпритульності.

Зниження соціального та правового захисту дітей стає причиною погіршення їхнього матеріального становища, а недостатня увага до цього питання призводить до зростання кількості дітей, що залишилися без піклування. Внаслідок цього збільшується ризик потрапляння дітей під вплив кримінальних структур, зокрема, вони стають безпритульними. Соціальна дегуманізація в дитячому середовищі проявляється у збільшенні дитячої жорстокості та злочинів, а також загальній криміналізації дитячої субкультури.

Важливим фактором погіршення психологічного та духовного становища дітей є вплив телеінформаційного середовища, яке, будучи складним і суперечливим, суттєво впливає на їх психіку та викликає серйозні зміни в ментальності.

1.3. Сюжетно-рольова гра як умова соціалізації дітей дошкільного віку

Теоретичний аналіз особливостей ігрової діяльності показує наявність великої кількості досліджень, присвячених грі як засобу та умові соціалізації дитини дошкільного віку. Гра, будучи цікавим заняттям для дошкільника, виступає у вигляді найголовнішого інструменту його виховання та розвитку. Сюжетно-рольова гра – фундамент становлення особистості дитини, через неї відбувається збагачення внутрішнього змісту дошкільника. Головна роль сюжетно-рольової гри в аспекті соціалізації, за С. Рубінштейном, полягає в тому, що у дитини з'являється необхідність у засвоєнні та зміні навколишньої реальності, можливості створювати щось нове. Дитина поєднує у сюжетну лінію гри дійсно існуючі та придумані нею явища, надає нових властивостей

та функціональності предметам. Відіграючи певну роль, дошкільник не стільки апробує на собі діяльність та характеристики іншої особистості: дитина проникається нею, вживаючись, проникаючи у її емоційний настрій, насичуючи та розширюючи цим саму себе. Велика кількість вчених (В. Агіляр Туклер, М. Айзенбарт, В. Бабійчук, Ю. Богінська, В. Вертугіна, С. Вихор, Л. Григораш, О. Друзяк, Н.Кушнірик, Г. Лемко та ін.) відзначають те, що при коректному, методично правильному управлінні гра дає можливість для розширення кругозору дошкільника, становлення образного мислення та уяви, зміцнення пізнавальних інтересів, мовленнєвого та морального розвитку дитини. Отже, можливості сюжетно-рольової гри у вихованні великі, і педагогу слід набути вміння їх втілювати.

Гра є найпродуктивнішою формою соціалізації дитини, закладаючи фундамент формування особистості. Дошкільний вік без гри ненормальний, оскільки вона є провідним видом діяльності дошкільника. Позбавлення дошкільника гри – це втрата провідного джерела розвитку: креативності, явищ суспільної взаємодії, насиченості відносин у колективі, активації процесу пізнання всесвіту. Й. Хейзінга, вивчаючи гру як умову соціалізації, вважав, що гра є самобутньою «школою» життя дитини, в якій виховується та розвивається її культура. Ігрова ситуація дає можливість втілити, творчо пережити та збагатити все те, що дошкільник пізнав від дорослих, з літератури, засобів масової інформації, персонального життєвого досвіду. Все це дає можливість дитині простежити зв'язок між поколіннями, засвоїти культуру соціуму, тобто соціалізуватись. Саме в ході гри дошкільник стає творцем та суб'єктом своєї діяльності. Саме в ній розвиваються когнітивні здібності та емоційна сфера, зароджується здатність до креативу в матеріальній сфері та спілкуванні [20].

Одним із головних факторів соціалізації у дошкільний період є власне сюжетно-рольова гра. Сюжетно-рольова гра – це вид ігор, у яких учасники уособлюють вигаданих персонажів і взаємодіють у вигаданому світі, керуючи діями своїх персонажів у межах встановлених правил гри. У вигляді

фундаменту сюжетно-рольової гри виступає ілюзорна, породжена уявою кон'юнктура, що полягає у ставленні дошкільниками себе на місце дорослого і втілення цієї ролі в самостійно створене ігрове середовище. Ця самостійність учасників сюжетно-рольової гри перетворюється на її провідну ідею, яка полягає в тому, що гравці самостійно визначають тематику ігрової дії, визначають лінії перебігу гри, обговорюють варіанти розігрування ролей та місце розгортання гри. Кожен гравець вільний у підбиранні засобів для втілення в життя ігрового образу. Ця свобода у розігруванні задуму гри дає можливість дитині персонально входити до тих сфер життєдіяльності, які насправді досить тривалий час будуть їй недосяжні. Під час гри дошкільник показує своє бачення ігрової ситуації, свої уявлення, дає оцінку ситуаціям, що розігруються.

На думку О. Запорожця, творчий креативний характер сюжетно-рольової гри обумовлюється присутністю у ній задуму, втілення якого взаємопов'язане з енергійною діяльністю уяви, зі сформованою здатністю зображати своє бачення навколишнього дитиною під час гри. Учасники гри демонструють величезну винахідливість, вибираючи ігровий матеріал, діти старшого дошкільного віку індивідуально виготовляють предмети, що дають можливість всебічно втілити задум, точніше розіграти роль [17].

Структура сюжетно-рольової гри включає в себе роль, створену уявою ситуацію та ігрові дії. Головними сторонами гри дітей є зміст та сюжет. Удосконалення сюжетного та змістовного аспекту гри дітей проявляється в активному засвоєнні ними життєдіяльності дорослих.

Кількість сюжетів збільшується відповідно до зростання знань дитини про різні сторони життєдіяльності дорослих: гра «в сім'ю», «у лікарню», «у пошту», «у війну» та інші. Діти запозичують сюжети, спостерігаючи за щоденним життям своєї родини та найближчого оточення.

Сюжет є найважливішою складовою сюжетно-рольової гри, без якої неможливе її існування. Сюжети ігор демонструють ті чи інші умови життя дошкільника. Вони змінюються через реальні умови, разом із розширенням

дитячого кругозору, з пізнанням навколишнього світу. Ігрові дії у цьому разі стають провідним способом втілення сюжетної лінії [59]. Сюжети ігор відрізняються своєю різноманітністю. Залежно від сюжету їх поділяють на:

- побутові («дім», «сім'я», «кухня», «свято», «день народження»);
- виробничі і громадські («школа», «магазин», «бібліотека», «пошта», «транспорт»);
- героїко-патріотичні (ігри на військову тематику);
- за темами творів, фільмів, комп'ютерних ігор.

У процесі історичного розвитку сюжети дитячих ігор трансформуються, через те, що вони обумовлюються епохою, економічним розвитком суспільства, культурними, географічними та природними умовами. Крім цього, у будь-який час відбуваються події, які відображаються на життєдіяльності людей, і викликають емоційний відклик у дітей та дорослих. Ці перипетії, як правило, створюють нові сюжети дитячих ігор («зіркові війни», «подорожі до космосу»). Проте, історично склалися і «безсмертні» сюжети дитячих ігор, що пов'язують різні покоління людей («школа», «дочки-матері»).

Змістом сюжетно-рольової гри стає те, що втілюється дошкільником як пріоритет у взаєминах між людьми. Зміст гри відображає глибоке розуміння дошкільниками відносин та життєдіяльності людей. Зміст здатен відображати зовнішній бік людської поведінки, тобто те, з чим і як взаємодіє індивід, а також його ставлення до навколишнього світу та сутності життя людини.

Характер взаємин між людьми, які відтворюються дітьми дошкільного віку у грі, може бути різним і визначається реальними взаєминами між дорослими, що оточують дошкільника. Однакова за сюжетом гра здатна містити в собі абсолютно різний зміст. Суспільні умови проживання дитини, детермінують не лише сюжет, а й зміст ігор дошкільників.

Привнесення дитиною певного тематичного змісту у гру детермінують природні ситуації з життя, які проживають дошкільники. Життєві ситуації

відрізняються одна від одної ступенем активності дошкільника та характером залучення до них, і поділяються на 3 види:

1) ситуації, де дошкільник енергійно взаємодіє разом із дорослим (як батько, як мати, самостійно харчується, прокидається, збирається до дитячого садка);

2) ситуація, де дошкільник безпосередньо включений у діяльність, проте залишається об'єктом спрямованих на нього впливів дорослих (йому лікує зуби – стоматолог, його вчить вчитель, везе поїздом машиніст);

3) ситуації, коли дошкільники не включені в діяльність дорослих, не беруть участь у ній, а лише спостерігають за нею з боку (дорожні робітники роблять дорогу, кухар варить їжу), або знайомиться з нею за допомогою історій, засобів масової інформації.

Усі зазначені види ситуацій визначають наповнюваність дитячої гри. Однак, здебільшого гра дітей пов'язана з відтворенням ситуацій другого типу. З одного боку, дані ситуації природно представлені дитині і в плані дій, і в плані взаємин між включеними в неї людьми, тобто дошкільник чудово знає дану реальність. А з іншого боку, вчинки дорослого в цих ситуаціях насправді йому не доступні (він здатний сам керувати автомобілем, як батько, вчити як вчитель), але водночас вони приваблюють дитину та викликають її зацікавленість. Протиріччя, які виникають між можливостями та бажаннями дошкільного віку, вирішуються у грі.

Отже, багатоаспектність змісту сюжетно-рольових ігор обумовлюється розумінням дітьми таких сторін реальності, які відтворюються у грі, пропорційність цих знань інтересам, емоціям дошкільника, його індивідуальний життєвий досвід. Підвищення якості змісту ігор детермінується вміннями дитини виокремлювати основні показники діяльності та взаємин дорослих.

Еволюція координації ігрових взаємодій у ході дошкільного періоду містить у собі *такі етапи*: гра наодинці; гра-спостереження; паралельна гра -

гра поруч, проте не разом; асоціативна гра; гра-співпраця; спільна, колективна гра [51].

Логічність становлення дитячої гри відображає безпосередньо генетичний зв'язок предметних, процесуальних ігор дітей раннього віку та ігор із правилами, що з'являються у дітей старшого дошкільного віку. Особливостями наслідувально-процесуальних ігор є те, що в них ігрова роль і уявна кон'юнктура відкрита, а правило приховано. Сюжетна гра протягом дошкільного періоду також видозмінюється. Науковці називають наступні її модифікації: сюжетно-рольова гра, режисерська гра, гра-драматизація, гра-фантазування.

Д. Ельконін, вивчивши структуру сюжетно-рольової гри, з позиції умов соціалізації довів, що головною складовою, що веде до виникнення процесу соціалізації є роль. При цьому роль має відповідати загальноприйнятим у соціумі моральним цінностям, правилам і нормативам поведінки людей у певних життєвих перипетіях. Розігрування ролі змушує дитину чинити не так, як їй хочеться вчинити, а так, як це передбачено рольовою дією, при цьому відбувається підпорядкування громадським нормам, правилам поведінки та суспільному світогляду. Дошкільник, встаючи на позицію різних людей, в рамках того самого сюжету здатний «подивитися» на ситуацію з погляду кількох людей. Спочатку дівчинка грає роль матері, а потім виконує роль дочки. Дівчинка усвідомлює важливість того, щоб мати доглядала своїх дітей, і як важливо для доньки бути слухняною і не засмучувати своїх батьків. Виходить, перед дошкільником розкриваються не так правила поведінки в соціумі, скільки їх роль для встановлення та підтримки позитивних відносин з оточуючими людьми. Дошкільник усвідомлює, що слід, безумовно, дотримуватись правил поведінки, тобто розвивається осмислене підпорядкування їм [17].

У будь-якій рольовій грі є ігрові правила, які обумовлюються обраною дошкільником роллю (наприклад, як має вести себе лікар, листоноша, батьки). Гра з правилами – це гра зі прихованою уявною ситуацією, прихованою

ігровою роллю та відкритими правилами. Гра зі встановленими в ній правилами містить у собі внутрішнє завдання (наприклад, у грі «в будівництво» потрібно досягти мети, побудувати будинок, при цьому слід дотримуватися деяких умов, обговорених заздалегідь). Гра з правилами створює основу для виникнення надалі навчальної дидактичної гри, яка є перехідною формою на шляху до усвідомленого навчання.

Також підкреслюється і вплив гри на розвиток психіки дитини:

- 1) розвиток мотиваційно-потребової сфери;
- 2) становлення довільності поведінки та когнітивних процесів;
- 3) перехід від наочно-дійового мислення до мислення в плані уявлень, до власне розумової дії;
- 4) прискорення інтелектуального егоцентризму дошкільника;
- 5) становлення емоційної сфери, вміння регулювати емоційні прояви у своїй поведінці;
- 6) становлення інших видів діяльності всередині гри (малювання, конструювання, навчання);
- 7) гра дає можливість розвивати знакову функцію мови, спонукає вживати зв'язкові висловлювання.

Аналіз психолого-педагогічних праць дає можливість виділити деякі узагальнені положення, які демонструють суть сюжетно-рольової гри як умови соціалізації дитини-дошкільника:

- гра – багатоаспектне явище, що містить у собі діяльність, дозвілля, розваги, змагання, завдання, в процесі яких педагогічні впливи дорослих, спрямовані на дітей, перетворюються на впливи дітей самих на себе. З цього виходить що гра – діяльнісний метод виховання та самовиховання. Гра є самостійним типом формуючої діяльності дошкільників, методом і варіантом їх життєдіяльності, засобом розуміння та способом вибудовування життя поза грою;
- ігри дітей є самобутньою формою вираження їх діяльності, що дозволяє пізнати і вивчити навколишню дійсність;

- гра, будучи збірним феноменом, містить у собі різні сторони інших типів діяльності, що виступає багатогранним фактом;
- гра – початковий ступінь діяльності дошкільника, початкова поведінкова, нормативна та рівноправна діяльність у будь-якому віці, що змінює цільові орієнтири відповідно до зростання дітей;
- гра – нестандартний дитячий світ життя дошкільника, що є досвідом розвитку;
- гра – пошук свого місця у колективі однолітків, у соціумі, у світі, перехід на суспільний досвід, спадщина минулого, сьогодення та майбутнього, вираження суспільного досвіду, доступного дитині;
- гра – незалежність у розкритті себе, розвитку себе за допомогою впливу на підсвідомість, на здоровий глузд і творчий характер діяльності. Отримання задоволення від процесу гри – є її продуктом. Становлення здібностей, які набуває дитина у ній – кінцевий результат гри;
- гра – провідна сфера спілкування дошкільників, в якій безпосередньо вирішуються міжособистісні проблеми, питання сумісності, товариства, дружби, братства. Гра дає можливість набути соціального досвіду взаємин між людьми;
- за своїм характером та безпосереднім наповненням сюжетно-рольова гра є соціальною. Вона є відтворюваною поведінковою моделлю, виступає у ролі «вільної» практики творчих рішень, переваг, виборів поведінки дошкільника, сферою неординарної активності людини.

На думку Т. Маркової, сюжетно-рольова гра у процесі соціалізації дошкільників реалізує такі *функції*:

- навчальна, що дає можливість досягати певних цілей виховання та навчання, націлена на пізнання того чи іншого матеріалу і правил, які потрібно дотримуватися граючись;
- розважальна, що визначає збільшення позитивної емоційної активності; формування моторної активності. Гра насичує розум дітей

неординарними та виразними враженнями, породжує позитивні умови для зародження емоційного контакту дорослого та дошкільника;

- комунікативна, полягає в становленні необхідності вступати в комунікації з оточуючими дітьми, взаємодіяти з ними і встановлювати на основі цього дружні взаємини, демонструвати мовленнєву ініціативність;
- виховна, дає можливість визначити персональні особливості дошкільників, викорінити шкідливі прояви у характері дітей;
- розвивальна, полягає у становленні дошкільника, зміні тих якостей, які в нього закладено;
- релаксаційна, визначає відновлення фізіологічних та моральних сил дошкільника;
- психологічна, полягає у формуванні творчих можливостей дитини [7].

Педагогічний ресурс сюжетно-рольової гри як головної умови соціалізації, полягає в характеристиках цілепокладання, фабули та побудови сюжетно-рольових ігор:

- сюжетно-рольові ігри створюють умови для соціалізації дошкільників, оскільки мають колективний характер, діти навчаються адекватно взаємодіяти у соціумі;
- гра вибудовується за раніше обумовленим планом, котрий обговорюється у колективі та затверджується у групі гравців;
- фабула ігор в першу чергу стосується взаємин між статями, прийнятими у соціумі, вивчаючи які дошкільник соціалізується;
- стихійна гра ведеться та контролюється лідером, у ролі якого виступає безпосередньо один з дошкільників, переважно «зірковим»;
- у грі іноді виникають конфлікти, які за правильної педагогічної взаємодії трансформуються в освітнє завдання, що дає можливість набувати навичок вирішення проблемних ситуацій;

- продуктивність ігрової діяльності обумовлюється персональними характеристиками кожного гравця, зокрема від рівня розвитку мовленнєвих навичок;
- у процесі сюжетно-рольової гри збагачується життєвий досвід дітей і йде розвиток навичок самоорганізації, ініціативності та творчості;
- сюжетно-рольові ігри сприяють розвитку у дітей таких властивостей як, комунікабельність, чуйність, доброта, взаємовиручка, які необхідні для існування у соціумі.

Таким чином, сюжетно-рольові ігри мають значний вплив на соціалізацію дітей дошкільного віку, тобто на їхню здатність взаємодіяти з іншими людьми та входити в соціальне середовище. Розвиваються соціальні навички взаємодії, засвоюються різні соціальні ролі, вивчаються правила і норми поведінки в соціальному оточенні та ін.

Висновки до 1 розділу

Дошкільний вік є важливим етапом розвитку особистості, оскільки в цей період діти починають вивчати та адаптуватися до соціальних норм, встановлюють взаємодію з іншими дітьми та дорослими, розвивають соціальні навички та формують основи емоційної інтелігенції. Все це свідчить про поступовий процес соціалізації, який проходить в умовах взаємодії з однолітками, з дорослими, засвоєння правил і норм поведінки, оволодіння базовими соціальними навичками, соціальними ролями. Важливо при цьому враховувати індивідуальні особливості кожної дитини та створювати умови для розвитку їхньої соціальної компетентності.

Основними аспектами соціалізованості дитини старшого дошкільного віку є здатність встановлювати контакти, вирішувати конфлікти, дотримуватися правил спілкування в групі однолітків; спілкуватися та співпрацювати з вихователями, батьками, іншими дорослими; дотримуватись норм поведінки, відповідальності, взаємоповаги та ін.

Сюжетно-рольова гра відіграє провідну роль у розвитку особистості дошкільника та виступає умовою соціалізації. За допомогою гри дитина осягає реальну поведінку дорослих та їх стосунки один з одним. У грі вона опирається на задані в соціумі зразки, еталони поведінки, в ній набуваються головні навички спілкування, якості, без яких неможливо встановлювати позитивний контакт із однолітками. Заохочуючи дитину дотримуватися правил, гра зумовлює становлення чуттєвої сфери та навичок вольової регуляції поведінки.

Гра є умовою соціалізації, тому що в ній знаходять відображення всі структурні складові процесу соціалізації: зберігаються та транслуються сімейні цінності та засади; здійснюється гендерний підхід у вихованні; створюються умови для благополучної адаптації дошкільника до соціального світу; організуються різноспрямовані види діяльності з освоєння предметного світу та світу відносин між людьми; відбувається залучення дошкільника до всього соціального та поступове відкриття, утвердження себе як суб'єкта суспільної культури; усвідомлюється та реалізовується соціалізуюча сутність виховання.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

2.1. Дослідження рівня соціалізованості дітей старшого дошкільного віку

Для вивчення впливу сюжетно-рольової гри на процес соціалізації дітей старшого дошкільного віку був проведений констатувальний експеримент. Мета констатувального експерименту полягала у з'ясуванні рівня соціалізованості дітей старшого дошкільного віку.

Завдання:

1. Визначити критерії та показники соціалізованості дітей старшого дошкільного віку.
2. Розробити методику констатувального етапу дослідження
3. Проведення констатувального експерименту, що дозволяє встановити початковий рівень соціалізованості старших дошкільників засобами сюжетно-рольової гри.

Експериментальна робота проводилася у на базі закладу дошкільної освіти ЗДО № 17 «Перлинка» м. Ніжин У дослідженні взяли участь діти старшого дошкільного віку у кількості 20 осіб, а також 2 вихователі. Експеримент проводився упродовж 2022-2023 років.

Першим завданням ми поставили критерії та показники соціалізованості дітей старшого дошкільного віку. Під поняттям «соціалізованість» ми розуміємо певний результат процесу соціалізації. Науковці трактують соціалізованість як «засвоєння особистістю установок, цінностей, особистих і соціальних якостей, які характеризуватимуть її на наступних стадіях розвитку» [19, с. 30]. Щодо дитини дошкільного віку соціалізованість означає її готовність та здатність взаємодіяти з іншими людьми та входити в соціальне середовище.

В структурі соціалізованості особистості науковці виокремлюють: зміст сформованих установок, стереотипів, цінностей, картин світу; адаптованість особистості, її типову поведінку, спосіб життя; соціальну ідентичність, незалежність особистості, упевненість, самостійність [19, с. 25].

В дослідженнях І. Бега, А. Богуш, Н.Гавриш, С. Литвиненко, О. Кононко, І. Печенко розглядається також структура соціальної компетентності дошкільника, до якої відносять емоційно-почуттєвий (здатність адекватно оцінювати та реагувати на емоційно-почуттєві прояви інших, сприймати себе у контексті відносин з однолітками та дорослими), мотиваційно-ціннісний (сукупність соціальних потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій дітей за умови зміни соціальних інституцій) та діяльнісно-поведінковий (здатність дитини відчувати свою належність до певної соціальної групи, вміння доброзичливо взаємодіяти, налагоджувати спільну діяльність, гармонійні стосунки з однолітками) компоненти [52].

Також науковці (А. Богуш, Т. Піроженко, Н. Шиліна) визначають і соціально-комунікативну компетентність як «готовність дитини ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми в системі міжособистісних стосунків». До її складу входять: уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, уміння правильно визначати особливості емоційного стану себе та інших людей, уміння вибирати адекватні способи спілкування з оточуючими і реалізувати їх у процесі взаємодії [52, с. 25].

Таким чином, у кваліфікаційній роботі пропонуємо зупинитись на такій компонентній структурі соціалізованості дитини старшого дошкільного віку як:

1. Соціально-орієнтаційний компонент. Соціально-орієнтаційний компонент соціалізованості дитини дошкільного віку включає в себе ряд аспектів, які визначають її здатність взаємодіяти з оточуючими та вписуватися в соціальне середовище. Цей компонент передбачає орієнтацію в соціальних відносинах, обізнаність щодо елементарних соціальних норм, соціальних ролей.

2. Мотиваційно-ціннісний компонент. Мотиваційно-ціннісний компонент соціалізованості дитини дошкільного віку визначається її особистими мотиваціями, цінностями та уявленнями про соціальні відносини. Цей компонент включає в себе ряд аспектів, які визначають, наскільки дитина відчуває потребу в соціальних відносинах, які цінності вона формує та які мотиви рухають її взаємодією з іншими. Основні елементи мотиваційно-ціннісного компонента: бажання бути частиною групи, мати друзів та взаємодіяти з оточуючими, розуміти та відчувати почуття інших людей; бажання допомагати іншим, здатність контролювати свої емоції та настрої та ін.

3. Діяльнісно-поведінковий компонент. Діяльнісно-поведінковий компонент соціалізованості дитини дошкільного віку визначається її конкретними діями, взаєминами та способом поведінки у соціальних ситуаціях. Цей компонент включає в себе ряд аспектів, що визначають, як дитина вчиться взаємодіяти з іншими, як вона виражає свої почуття та думки, і як розвивається її соціальна поведінка. Основні елементи діяльнісно-поведінкового компонента: здатність до активного спілкування з дорослими і ровесниками, здатність взаємодіяти в грі та дотримуватися правил, відтворювати різні ролі та ситуації; здатність поважати інших та їхні права; здатність виявляти ініціативу та допомагати ровесникам; здатність шукати конструктивні рішення при виникненні конфліктів.

Ця структура враховувалася при розробці критеріїв та їх показників (див. табл. 2.1):

Критерії та показники соціалізованості дітей старшого дошкільного віку.

Критерії	Показники
Соціальна адаптованість	<ul style="list-style-type: none"> • обізнаність щодо елементарних соціальних норм, соціальних ролей; • вміння використовувати набуті знання в життєвих ситуаціях; • здатність до аналізу ситуацій та багатоваріантного розв'язання проблемних завдань;
Емоційне сприйняття оточення	<ul style="list-style-type: none"> • позитивне ставлення до соціальних норм та обов'язків; • уміння контролювати свої емоції та настрої; • здатність відчувати свою належність до певної соціальної групи
Характер поведінки та міжособистісної комунікації	<ul style="list-style-type: none"> • вміння доброзичливо взаємодіяти, налагоджувати спільну діяльність, гармонійні стосунки з однолітками; • уміння поводити себе в колективі, будувати безконфліктні взаємини; • здатність адаптуватися до нових ситуацій та групових умов

Відповідно до визначених компонентів, критеріїв та показників було підбрано діагностичний інструментарій для з'ясування рівня соціалізованості дітей старшого дошкільного віку.

Вивчення особливостей сюжетно-рольової гри проводилося за допомогою **методу спостереження**, що дозволяє помітити особливості ігрового досвіду досліджуваних, визначити безпосереднє коло ігрових потреб, дослідити креативний потенціал дітей у процесі ігрової діяльності – рівень їх

активності та самостійності в організаційній побудові гри, сюжетоскладання, розігрування ролей, координації свого задуму із задумом інших учасників гри.

Спостереження за ігровою діяльністю дошкільників велось в природних умовах перебування дітей у дитячому садку в процесі сюжетно-рольової гри.

З метою дослідження особливостей ігрових умінь дітей старшого дошкільного віку, застосовувалося триразове спостереження за персональною сюжетно-рольовою грою. Перед досліджуваними ставилося завдання: самостійно придумати та розіграти будь-яку гру. Це може бути знайома чи знову вигадана гра. У ході гри дорослий займає позицію спостерігача. Аналіз особливостей ігрової взаємодії та ігрових умінь досліджуваних вівся згідно з визначеними критеріями. Це здійснювалось в процесі спостереження як діти вміють організувати гру, колективно вибудовувати та розвивати ігровий сюжет; які і як виконують ролі, як їх розподіляють, характер конфліктних ситуацій із однолітками (у разі наявності) та ін. При цьому оцінювання велось за 3-рівневою шкалою:

1) Досліджуваний має суттєві труднощі в процесі організації гри. Не бере участі у розподілі ролей. Не здатний самостійно вигадувати нову роль. Грає головні ролі; схильний до розігрування одноманітних найпростіших сюжетів. Він здатний поєднувати сюжети. Протяжність у часі ігрової взаємодії дуже коротка. Досліджуваний не може логічно закінчити гру.

2) Досліджуваний здатний організувати гру. Він бере участь у процесі розподілу ролей, самостійно вигадує нову роль, розігрує різноманітні сюжети. В процесі гри може виконувати провідні ролі. Для досліджуваного головними є поодинокі сюжетні елементи, а не загальне явище, куди входять персонажі та дії. Тривалість гри невелика. Досліджуваний здатний називати роль, що розігрується. Здатний логічно закінчити гру.

3) Досліджуваний може на високому рівні організувати гру. Ініціативно бере участь у процесі делегування ролей, при цьому не входить у конфліктні відносини з гравцями. Самостійно ініціює нові ролі та ідеї у процесі розвитку сюжету. Для нього властиві провідні, і незначні ролі. Здатний

колективно вибудовувати та розвивати сюжет. Розіграє і унітарні сюжети, і вигадані ним. Для нього головними є не поодинокі елементи, а єдине явище, що включає героїв та дії (досліджуваний добре володіє сюжетоскладанням). Здатний відобразити характерологічні особливості персонажа. Логічно закінчує гру.

У цілому спостереження за ігровою діяльністю дітей дає можливість: визначити ігрові вміння, якими володіє дитина, у втіленні яких зазнає труднощів; ступінь різноманітності ігрових ролей та тематики сюжетно-рольових ігор; характеристики сюжетоскладання; особливості рольових процесів; характер застосування іграшок; особливості ігрової взаємодії досліджуваних у сюжетно-рольовій грі; дослідити особливості реальної взаємодії досліджуваних та їх вплив безпосередньо на природу ігрової взаємодії; дослідити особливості ігрової творчості досліджуваних.

Ще одним методом дослідження є **бесіда з дітьми** для з'ясування рівня їх соціалізованості. Її метою є з'ясування рівня їхнього соціального розвитку та взаємодії з оточенням. Важливо під час бесіди створити атмосферу, в якій дитина відчує комфорт та довіру. Розпочати бесіду варто позитивними і легкими питаннями, щоб зігріти атмосферу. Бесіда проводиться індивідуально. Складається з 7 блоків запитань відкритого характеру. Це такі блоки як: друзі та знайомства, спілкування, взаємодія, спільні заходи та свята, емоції, допомога та взаємопідтримка, правила та відповідальність (див. Додаток А).

Під час бесіди важливо спостерігати і за тим, як діти взаємодіють один з одним та з дорослим. Це може допомогти отримати більше інформації про їхні соціальні навички. Необхідно також підкреслити позитивні аспекти та навички, які вони вже мають. Похвалили за добру поведінку в групі, допомогу товаришам, чи вираження своїх почуттів. До того ж питання бесіди допоможуть дітям задуматися про їхню соціальну взаємодію та внести позитивні зміни у їхній соціальний розвиток.

Також можемо запропонувати **методичний інструментарій** з діагностики рівнів соціалізованості дітей старшого дошкільного віку, який представлено у колективній монографії «Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ» [52]. Він складається з шести методик, в кожній з яких по кілька дидактичних вправ чи ігор (див. додаток Б).

Зокрема, перша методика містить такі дидактичні вправи як «Сходинки», «Який ти?», «Що ти знаєш про себе?», «Гарний чи поганий», «Три головних слова про себе», «Похвали», які спрямовані на виявлення особливостей ставлення дітей до соціуму, рівня самооцінки, об'єктивної оцінки себе та інших. Друга і третя методики спрямовані на визначення рівня соціальної обізнаності, тобто знань про соціальні норми, ролі і містять такі дидактичні вправи: «Світ очима дитини», Ситуація вибору з використанням картинок, «Друзі, товариші, чужі», «Доручення», «Запропонуй свій вихід».

Четверта методика містила завдання, за допомогою яких оцінювали рівень розвитку уяви і мислення, здатність дітей до багатоваріантного розв'язання проблеми: дидактичні ігри «Завдання для розумників» (модифікована методика О. Дяченко), «Домалюй».

П'ята-шоста методики передбачали вивчення особливостей розвитку комунікативних умінь, емоційно-чуттєвої сфери. Це такі дидактичні ігри як «Як сказати по-іншому?», «Передай радість», «Веселі слова», «Посміхнись», «Смішний малюнок», дидактична вправа «Намалюй смішне».

Звичайно, не доцільно використовувати водночас всі методики. Інколи достатньо кількох дидактичних вправ чи ігор для з'ясування рівня соціалізованості дитини. Зокрема, під час констатувального експерименту, ми обрали по одній із вправ з кожної методики.

Наведемо узагальнені результати дослідження рівня соціалізованості дітей старшого дошкільного віку. Нами було визначено три рівні соціалізованості – високий, середній та низький. Їх характеристика та розподіл досліджуваних представлені у табл. 2.2:

Кількісний розподіл досліджуваних на рівні соціалізованості

Рівень	Кількісний склад (%)	Характеристика
Високий рівень	22	Діти зазвичай легко вступають в контакт з іншими дітьми та дорослими. Вони виявляють відкритість до нових друзів та можуть швидко адаптуватися в новому оточенні. Діти проявляють емпатію, розуміють почуття інших та виявляють бажання допомагати, коли інші сумують чи потребують підтримки. Здатні до співпраці та участі у групових активностях. Виявляють лідерські якості. Здатні чітко висловлювати свої думки та почуття. Вміють слухати інших та враховувати їхні думки.
Середній рівень	64	Здатні адаптуватися до різних ситуацій і змін у соціальному середовищі. Іноді можуть потребувати певного часу для адаптації до нових ситуацій чи нових людей. Беруть участь у групових заняттях, але іноді може бути певна схильність до конфліктів. Сприймають правила та дотримуються їх, але іноді може бути невеликий спротив. Мають друзів, але не завжди легко вступають в нові відносини, обережні у виборі друзів.
Низький рівень	14	Дітям складно вступати в контакт з іншими дітьми чи навіть страшно. Є схильність до дистанціювання. Обмежена здатність співчувати іншим та розуміти їхні почуття. Труднощі у виявленні інтересу до емоцій інших. Труднощі в спілкуванні. Важко висловлювати свої думки та почуття. Низька активність у групових заняттях та взаємодії.

Важливо пам'ятати, що рівень соціалізованості може змінюватися з часом під впливом різних факторів, таких як досвід, оточення та підтримка оточуючих. Педагоги та батьки можуть впливати на підвищення рівня соціалізації шляхом створення розвиваючого середовища.

Одним із ефективних засобів для досягнення цього результату є сюжетно-рольові ігри. тому далі розглянемо методику організації та проведення сюжетно-рольових ігор зі старшими дошкільниками, проаналізуємо програму сюжетно-рольових ігор для формування соціальних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку та рекомендації до проведення цих ігор.

2.2. Методика організації та проведення сюжетно-рольових ігор зі старшими дошкільниками

Організація та проведення сюжетно-рольових ігор є важливою складовою розвитку старших дошкільників. Ці ігри сприяють розвитку уяви, мовлення, соціальних навичок і творчого мислення дітей. У цьому підрозділі проаналізуємо методику організації та проведення сюжетно-рольових ігор зі старшими дошкільниками.

Для ефективної організації та проведення сюжетно-рольової гри важливо враховувати наступні аспекти:

- чіткість та послідовність у плануванні виховної діяльності з управлінням сюжетно-рольовими іграми;
- встановлення зв'язку між заняттями, іграми та активностями, спрямованими на задоволення потреби в грі;
- розробка перспективного планування підготовки сюжетно-рольових ігор на весь рік;
- конкретизація ігрової ситуації, яку вихователь створює під час гри, враховуючи знання та особливості вікового розвитку дітей, конкретні

обставини, особистий досвід, тактовність і високий рівень педагогічної майстерності.

Першим етапом організації сюжетно-рольових ігор для вихователя є вибір теми гри. Вибір гри, яку педагог включає у колективну діяльність дітей, визначається конкретним виховним завданням. Кожна гра виконує специфічні функції, тому педагог має чітко представляти її реальні можливості. Необхідно обирати тему, яка цікава та доступна для розуміння дітям. При цьому враховувати інтереси та потреби групи дітей.

Другий етап – це педагогічна розробка плану гри. Початковий етап педагогічного конструювання тривалої гри: намітки її сюжету, визначення ігрових ролей та наповнення їх конкретним змістом. Приступаючи до розробки плану організації ігрової діяльності враховуйте інтереси дітей, рівень розвитку ігрових дій, здатність розвивати сюжет та ін. Продумайте та опишіть зміст гри. Сплануйте можливі напрямки розвитку сюжету з можливостями для розвитку креативності та імпровізації дітей. Визначте ігрові правила. Підготуйте всі необхідні атрибути гри. Забезпечте необхідними реквізитами та костюмами для відтворення обраного сценарію.

Наступним етапом є ознайомлення дітей із планом гри та спільне його доопрацювання. План гри, який розробляє вихователь, може пропонуватись дітям старшої групи для обговорення. Вихователь повинен прагнути так вести розмову, щоб якнайбільше залучати дітей до обговорення плану гри, розробки змісту рольових дій. Вихователь може вирішувати, чи сприяти дітям у створенні сюжету, чи надати їм можливість самостійно пропонувати ідеї. Важливо збалансувати контроль та свободу в творенні гри.

Найважливішою основою початку сюжетно-рольової гри є створення уявної ситуації. Педагогу дуже важливо допомогти дитині увійти до ігрової ситуації, щоб гра захопила її уяву, принесла їй радість творчості. Забезпечте відповідну обстановку для гри: використовуйте музику, світло, декорації тощо. Стимулюйте уяву дітей, заохочуючи їх придумувати деталі своїх

персонажів та сцен. Дозвольте дітям самим обирати реквізити та залучайте їх до процесу створення атмосфери гри.

При розподілі ролей на наступному етапі вихователь керується тими ж загально-педагогічними положеннями, що й у розгорнутій творчій грі: він прагне задовольняти ігрові потреби дітей, тобто кожному дає бажану роль, пропонує черговість розігрування ролей різного ступеня активності, шукає можливості для дитини у колективі через ігрову роль. Рекомендовано також забезпечувати можливість дітям обирати або призначати ролі самостійно. Вихователь має забезпечити справедливий розподіл ролей, де кожен учасник гри відчуває себе важливим і знає свою відповідальність.

Важливим етапом є початок гри. Щоб викликати в дітей позитивне сприйняття тривалої гри, вихователю необхідно подбати про такий початок ігрової дії, у якому відразу виникає уявна ситуація. Для цього можна використати деякі методичні прийоми. Наприклад, підготувати групу дітей до розігрування ігрового епізоду.

Наступний етап – збереження ігрової ситуації. Для цього організатору і самому потрібно виступати активним учасником гри, граючи роль та створюючи динаміку сюжету. Існують деякі умови збереження у дітей стійкого інтересу:

- 1) дорослий організатор гри повинен задавати тон поведінки з дітьми, що грають, використовувати умовну термінологію;
- 2) педагог по можливості повинен намагатися обігрувати будь-яку справу дитячого колективу;
- 3) усі заходи педагогічного впливу на дітей педагог повинен здійснювати в ігровому ключі, не руйнуючи уявної ситуації;
- 4) у ході тривалої сюжетно-рольової гри доцільно включати розгорнуті творчі ігри;
- 5) можна організувати колективні змагання між невеликими групами колективу, що грає.

Наступний етап – це завершення ігор. Педагог, розробляючи план гри, повинен намітити пропоновану кінцівку, щоб зберегти гострий емоційний стан та бажання. Після завершення гри також важливо провести обговорення, рефлексуючи над діями персонажів та висвітлюючи важливі життєві ситуації. При цьому слід підкреслювати позитивні аспекти гри та надавати дітям можливість висловити свої враження.

Слід пам'ятати, що плануванню підлягає діяльність педагога саме щодо розвитку гри та її управління, а не діяльності дітей у грі.

Для успішнішого проведення гри бажано планувати різні епізоди (блоки – сюжети) запланованої гри. Де вихователь виступає то рівноправним партнером, то лідером, який демонструє складніші способи ігрової діяльності. Також вихователь повинен вміти ефективно фасилітувати конфліктні ситуації в грі, сприяючи їхньому конструктивному розв'язанню та вченню соціальним навичкам.

Постійне розширення знань дітей про життя, збагачення їх вражень – одне з найважливіших умов розвитку повноцінної гри у тій чи іншій групі дітей. Важливим для розвитку сюжетно-рольової гри є педагогічно доцільний підбір іграшок та ігрових матеріалів, що створює «матеріальну основу» гри, що забезпечує розвиток гри як діяльності. Підбір іграшок повинен здійснюватися відповідно до основної тематики дитячих ігор у цій віковій групі з урахуванням найближчої перспективи їх розвитку. При доборі іграшок вихователю слід брати до уваги характер тих вимог, які пред'являють до іграшки діти цього віку. У старших групах іграшки можуть бути скомплектовані на теми. Наявність готових комплектів, що складаються із найнеобхідніших іграшок, дозволяє дітям швидше розгорнути гру, підібрати додаткові ігрові матеріали. Такий набір іграшок повинен складатися вихователем спільно з дітьми з розвитком гри, а не даватися тільки в готовому вигляді. Діти разом із вихователем можуть виготовляти самі іграшки – саморобки.

Організація розвиваючого середовища в ЗДО повинна будуватися таким чином, щоб дати можливість найбільш ефективно розвивати індивідуальність кожної дитини з урахуванням її нахилів, інтересів, рівня активності. Предметне розвиваюче середовище має підбиратися з урахуванням принципу інтеграції освітніх галузей. Матеріали та обладнання для однієї освітньої галузі можуть використовуватись і під час реалізації інших областей.

Наведемо рекомендації для вихователів щодо організації сюжетно-рольової гри:

1. Пам'ятайте, що провідний вид діяльності дошкільного віку – це гра.
2. Вивчайте теоретичні та практичні знання щодо формування сюжетно-рольової гри у дітей дошкільного віку.
3. Виконуйте вимоги щодо режиму дня.
4. Планування організуйте так, щоб у ньому відбивалася як сюжетно-рольова гра, так і попередня робота.
5. Необхідно створювати у групі умови з розвитку активної, різноманітної, творчої сюжетно-рольової гри.
6. Підбирайте та виготовляйте атрибути для ігор з чоловічими та жіночими ролями.
7. Збагачуйте зміст сюжетних ігор дітей на основі вражень про життя, працю людей, їх стосунки за допомогою екскурсій, бесід на виробництві.
8. Залучайте батьків до ознайомлення дітей з професіями, а потім сприяйте організації сюжетно-рольової гри на цю тематику.
9. Заохочуйте дітей до ведення різних рольових діалогів: з вихователем, з однолітками.
10. Грайте з дітьми протягом усього дошкільного дитинства.
11. Дотримуйтеся позиції вихователя у спільній грі «граючий партнер» і «вміє цікаво грати».
12. У грі орієнтуйте дитину на однолітка, втягуйте ненав'язливо кількох дітей.

13. Заохочуйте дітей до різноманітності ігрових задумів у самостійній сюжетно-рольовій грі.

14. Забезпечення безпеки та комфорту учасників гри – одна з ключових відповідальностей вихователя.

При цьому необхідно враховувати, що вихователь виступає і агентом соціалізації дитини, тому перед ним стоять і такі завдання як:

- 1) розвиток у дошкільника механізмів пристосування до суспільства, вміння ефективно реалізовувати певні соціальні ролі;
- 2) створення умов для щоденної продуктивності дошкільника у процесі взаємодії з оточуючими, розвиток розуміння того, що інша людина є найвищою цінністю, навчання навичкам вираження доброти, уваги, турботи, взаємодопомоги, милосердя;
- 3) розвиток уміння розуміти дорослого, іншу дитину, їх особливості, інтереси, потреби; бачити трансформації настрою, емоційного стану;
- 4) формування у дошкільника вміння продуктивно та адекватно вирішувати різні проблеми відповідно до свого віку; робити правильний вибір адекватних ситуацій, варіантів комунікацій, етично цінних стандартів поведінки;
- 5) навчати вмінню аналізувати свої власні вчинки та поведінку;
- 6) розвиток навичок застосування потенціалу громадського оточення та свій індивідуальний потенціал відповідно до мети, яка досягається;
- 7) формування у дошкільника самосвідомості, уміння самовизначатися у суспільстві.

Розуміння та ефективне виконання цих аспектів допомагає вихователю створити позитивне та розвивальне середовище під час сюжетно-рольової гри з дітьми старшого дошкільного віку, перетворити гру на дієвий засіб соціалізації підростаючої особистості.

Адже у межах сюжетно-рольової гри дитина засвоює широкий спектр соціальної інформації, умінь та навичок. Спілкування в межах різних соціальних ролей забезпечує засвоєння норм поведінки: адекватність ситуації,

дотримання вказівок інших, прояв активності, правильна реакція на невдачі, вміння домовлятися у ситуації зіткнення думок, уміння співпереживати та допомагати. Сюжетно-рольова гра максимально забезпечує можливості для набуття соціального досвіду та закріплення його в поведінці. Самостійність і свобода самовираження у сюжетно-рольовій грі дає можливість дошкільнику почуватися комфортно, бути прийнятним і зрозумілим, розуміти і відчувати емоційно- психічні стани партнерів по грі, адекватно на них реагувати. Така поведінка неможлива без наявності вміння бачити, дізнаватися про стан іншого, без володіння «мовою» емоцій. Цей досвід цілеспрямовано накопичується у сюжетно-рольовій грі.

2.3. Розробка програми сюжетно-рольових ігор для формування соціальних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку

В межах експериментальної частини роботи нами було розроблено орієнтовну програму сюжетно-рольових ігор для формування нових соціальних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку. Метою такої програми є формування позитивної соціальної поведінки, розвиток емоційного інтелекту, навичок співпраці та взаєморозуміння серед дітей старшого дошкільного віку. Вона базується на таких концептуальних засадах:

1. Основним суб'єктом гри є дитина.
2. Мета гри для дитини зводиться до вибору рольової позиції, ігрової дії та змісту гри.
3. Зміст сюжетно-рольової гри задається дитиною і нею ж процесуально збагачується.
4. Сюжетно-рольова гра мотивована особистою зацікавленістю дошкільника та його комунікативними потребами.
5. Дорослий може за необхідності бути учасником гри та надавати опосередкований вплив на її хід та зміст.

6. Моделююча діяльність у сюжетно-рольовій грі вільна від регламентації та вибирається дитиною вільно.

7. Просторово-тимчасова форма гри розвивається за її ходом.

8. У грі вільно проявляється вся гама почуттів, які відчуває дитина. Рефлексія цих переживань є основою соціального розвитку особистості.

9. Комунікативна взаємодія визначається змістом гри та підлягає розвитку.

10. У процесі сюжетно-рольової гри розвиваються всі психічні пізнавальні процеси. Найбільш активно йде становлення децентрації мислення та засвоєння соціальних норм.

11. Результати сюжетно-рольової гри мають відтермінований і опосередкований прояв.

12. Основними характеристиками діяльності дитини в сюжетно-рольовій грі є: власність, свобода, самостійність.

На підставі виділених концептів були підібрані теми для сюжетно-рольових ігор, які можуть бути використані в роботі з дошкільниками, які мають проблеми соціального розвитку та ігрових умінь. Проаналізуємо основні сюжетно-рольові ігри, які можуть бути використанні як складові цієї програми і по чергово проводитися протягом певного часу для вказаної категорії дітей.

1. **Гра «Будуємо будинок».** Мета гри: розвиток соціальних навичок та співпраці, формування вміння працювати в групі та вирішувати завдання колективно.

Завдання: дитини мають побудувати ігровий будинок, використовуючи різноманітні конструктори та матеріали, та при цьому взаємодіяти, обговорювати свої ідеї та приймати спільні рішення.

Ролі:

архітектори (один або кілька дітей): отримують картку зі зразком будинку або ідеєю, відповідають за план та дизайн будівлі.

будівельники (кілька дітей): мають завдання виготовити конструкції та частини будинку з різноманітних матеріалів (блоки, кубики, елементи конструктору тощо).

водій, вантажник (декілька дітей): відповідають за доставку матеріалів на робоче місце, розподіл інструментів серед будівельників тощо.

Ігрові дії: архітектори обговорюють та визначають, як буде виглядати будинок; будівельники обирають матеріали для своєї роботи, спільно вирішують, які частини будинку будуть виготовлені. Будівельники зводять будинок; водій доставляє вантаж; вантажник розвантажує будівельний матеріал. Якщо виникають розбіжності у плануванні, діти вирішують їх шляхом обговорення та досягнення консенсусу. Після завершення гри, архітектори пояснюють свій проект, а всі разом гордо представляють готовий будинок.

Рекомендації вихователю:

- забезпечте дітей різними матеріалами для конструювання;
- сприяйте активному обговоренню та обміну ідеями між всіма учасниками;
- визначте завдання, які потребують спільних зусиль та вирішення проблем;
- підтримуйте позитивний підхід до кожної ідеї та допомагайте дітям вирішувати конфлікти конструктивно.

Ця гра допомагає розвивати навички співпраці, комунікації, прийняття рішень та вирішення конфліктів, що є важливими аспектами соціальної розвиненості дітей старшого дошкільного віку.

2. **Гра «Зустрічаємо гостей».** Мета гри: розвивати соціальні та комунікативні навички, формувати уявлення про гостинність, навчати дітей взаємодіяти з іншими та виявляти увагу та турботу.

Завдання: діти повинні готувати і проводити гостей, враховуючи їхні потреби та побажання.

Ролі:

господарі (декілька дітей): мама, тато, діти, бабуся, дідусь.

гості (інші діти).

Ігрові дії: передбачають кілька етапів гри.

Зустріч: господарі виходять на зустріч гостям, вітають їх та запрошують до «свого дому».

Розміщення: господарі проводжають гостей, показуючи їм різні місця та предмети у грі, а гості виражають інтерес до дому господарів.

Розваги та спільні дії: діти відтворюють сценарій різних ігор чи заходів для гостей (театр, гра з конструкторами тощо).

Обід або чаювання: господарі та гості разом готують або пригощають один одного. Розмови за столом про різні теми.

Прощання: господарі висловлюють задоволення від гостей та запрошують їх приходити ще раз.

Рекомендації вихователю:

- стимулюйте креативність (заохочуйте дітей придумувати різні сценарії та розваги для гостей);
- враховуйте інтереси (приділяйте увагу індивідуальним інтересам гостей та господарів).
- залучайте різні ролі (можете включити різні ролі, наприклад, гості можуть бути із різних країн або вигаданих світів);
- підтримуйте комунікацію (стимулюйте дітей розмовляти, слухати одне одного, ділитися думками та ідеями);
- збагачуйте ігровий простір (залучайте різні предмети, щоб збагатити ігровий простір).

Ця гра допомагає дітям розвивати соціальні та комунікативні навички, навчає їх виявляти увагу, бути турботливими та взаємодіяти з іншими. Також, це чудовий спосіб використовувати та вдосконалювати здатності гри та імітації.

3. **Гра «Поліклініка».** Мета гри: розвивати соціально-емоційні та комунікативні навички, а також формувати уявлення про здоров'я та взаємодію з медичним персоналом.

Завдання: діти грають різні ролі у поліклініці, щоб навчитися виражати свої почуття, взаємодіяти з іншими та розуміти важливість догляду за здоров'ям.

Ролі: лікарі, медсестри, співробітник реєстратури, пацієнти, санітарка.

Ігрові дії:

- прийом пацієнтів: лікарі приймають пацієнтів, слухають їхні скарги та здійснюють медичний огляд;
- діагностика: лікарі використовують ігрові інструменти для діагностики та встановлення причин хвороб;
- лікування: залежно від «діагнозу», лікарі рекомендують та проводять «лікування» (наприклад, грають у використання ліків чи процедури);
- розмови та поради: лікарі пояснюють пацієнтам причини їхнього самопочуття, надають поради щодо здоров'я та попередження хвороб;
- організація роботи: медсестри відповідають за організацію чергування, допомагають лікарям та координують роботу всієї «поліклініки», санітарка має медичний кабінет, змінює рушник.

Рекомендації вихователям:

- створіть реалістичне середовище: використовуйте ігрові засоби та реквізит, щоб створити реалістичну атмосферу;
- запроваджуйте елементи догляду: залучайте пацієнтів до елементів догляду за собою, таких як миття рук чи дотримання правил гігієни;
- сприяйте взаємодії та розмовам: стимулюйте лікарів та пацієнтів розмовляти про їхнє самопочуття та сприйняття медичних процедур;
- підтримуйте позитивний підхід: надавайте позитивну підтримку та похвалу за співпрацю та гарну групову роботу.

Гра «Поліклініка» не лише допомагає розвивати соціальні навички, але й вчить дітей важливості здоров'я та взаємодії з медичним персоналом, що може покращити їхнє розуміння інших та навколишнього світу.

4. **Гра «Подорож на кораблі».** Мета гри: розвивати соціальні навички, співпрацю та творчість, стимулювати уяву та комунікативні здібності дітей.

Завдання: діти вирушають у вигадану подорож на кораблі, де вони вчаться працювати в команді та вирішувати завдання.

Ролі: капітан, помічник капітана, радист, матроси, кок, лікар, пасажери.

Ігрові дії: пасажери заходять на корабель та розподіляються по каютах, зустрічаються з жителями різних країн. Капітан корабля дає наказ про підняття якоря, керує кораблем, віддає накази. Помічник капітана допомагає капітанові, стежить за роботою матросів. Радист підтримує зв'язок, приймає телеграми. Матроси чітко виконують команди капітана чи помічника капітана. Кок готує для всіх їжу. Лікар оглядає екіпаж та пасажирів. Діти вирішують труднощі, які можуть виникнути під час подорожі, наприклад, зустріч із вигаданими морськими тваринами чи невеличкий шторм. Під час фінальної зупинки діти можуть знаходити вигаданий скарб або приводити корабель в порт.

Рекомендації вихователям:

- створіть сприятливе середовище: забезпечте доступ до різних іграшок та предметів для створення корабля;
- розвивайте сюжет: залучайте дітей до створення сюжету подорожі, щоб розвивати їхню творчу уяву;
- сприяйте груповій роботі: підтримуйте спільну роботу та обмін ідеями між моряками для вирішення завдань;
- стимулюйте комунікацію: заохочуйте дітей висловлювати свої ідеї та думки під час гри;
- підсиліть позитивний досвід: надавайте позитивні оцінки за творчість та співпрацю.

Гра «Подорож на кораблі» сприяє розвитку соціальних навичок, творчості та командної роботи, а також розширює уяву дітей через вигаданий світ подорожі.

5. **Гра «ДСНС – рятувальники».** Мета гри розвивати соціальні навички, вчити дітей працювати в команді, розуміти важливість допомоги і захисту оточуючих, створювати уявлення про рятувальні дії та ситуації.

Завдання: діти грають ролі рятувальників у вигаданій ситуації, де вони повинні взаємодіяти, вирішувати проблеми та допомагати одне одному.

Ролі: керівник ДСНС (одна дитина), рятувальники (інші діти).

Ігрові дії: дорослий організовує рятувальну експедицію для надання допомоги постраждалим; збагачує досвід дошкільнят – на прикладі «праці рятувальників», яким необхідно вміти зводити нові будинки для мешканців, рятувати тварин та людей з-під завалів, гасити пожежі, надавати медичну допомогу, годувати; навіть показувати концерт для постраждалих. Надійшов сигнал SOS; сюжет по телевізору; лист із виловленої пляшки у морі. Діти постають перед проблемою: порятунок людей та тварин з далекого острова після пожежі, землетрусу, виверження вулкана, повені. Дітям слід домовитися: про встановлення місця знаходження острова на карті; про створення шляху до острова та вибору типу транспорту, на якому можна дістатися до потрібного місця; про розподіл ролей: капітан, пожежний, лікар, будівельник, матроси та і т.д.; про будівництво автомобіля; про комплектування необхідних речей; про «дорогу» до острова; про рятувальні заходи: моряки проводять ремонт «корабля»; пожежники гасять палаючі будівлі; рятувальники розчищають завали; будівельники зводять будинки; лікарі лікують людей; про повернення додому. Рятувальники повинні співпрацювати між собою, ділитися інформацією та надавати взаємну допомогу.

Рекомендації вихователям:

– після завершення гри проведіть обговорення та рефлексію, визначте, що працювало добре, а що можна покращити;

- створіть реалістичні умови: використовуйте ігрові засоби та реквізит, щоб найкраще симулювати ситуації рятування;
- стимулюйте творчість: заохочуйте дітей думати творчо та шукати нестандартні рішення;
- важливість комунікації: підкреслюйте важливість ефективної комунікації між рятувальниками та керівником ДСНС;
- позитивне завершення: завершіть гру позитивним способом, підкреслюючи успішні моменти та співпрацю;
- застосовуйте реальні прийоми безпеки: заздалегідь нагадайте дітям про важливість безпеки та розуміння основних правил під час гри.

Гра «ДСНС – рятувальники» допомагає розвивати соціальні навички, командну роботу та важливі навички рятувальних дій, створюючи цікавий та важливий сценарій для ігор дітей.

6. Гра «В театрі». Мета гри: розвивати творчість, виразне мовлення, сприяти розумінню ролей та взаємодії, а також формувати соціальні навички через спільну гру.

Завдання: діти грають різні ролі у театральній виставі, вивчають сценарій, розуміють характери персонажів та співпрацюють в команді.

Ролі: касир, режисер, актори, глядачі.

Ігрові дії: касир продає квитки, глядачі купують квитки, дивляться виставу. Актори організують ігровий простір для театральної дії, обирають ролі, які хочуть виконувати, і вивчають свої персонажі. Діти представляють виставу перед іншими дітьми або дорослими. Після вистави проходить обговорення, обмін думками та враженнями.

Рекомендації вихователям:

- стимулюйте творчість: заохочуйте дітей виражати свою творчість та вносити свої ідеї;
- розширюйте горизонти: спробуйте включити різні теми та жанри, щоб розширити уявлення дітей;

- визначаєте різні ролі: намагайтеся включити різноманітні ролі та завдання для розвитку різних навичок;
- підтримуйте командну роботу: сприяйте взаємодії та спільній роботі всіх учасників;
- створюйте зручне середовище: забезпечте зручне місце для вистави та виступів, де діти можуть вільно рухатися та виражати себе.

Гра «В театрі» допомагає розвивати у дітей творчість, уяву та комунікативні навички, сприяючи їхньому виразному самовираженню та спільному творчому процесу.

Таким чином, представлені у програмі ігри та рекомендації до їх проведення, можуть виступати ефективним засобом формування позитивної соціальної поведінки, навичок співпраці та взаєморозуміння серед дітей старшого дошкільного віку, які мають проблеми соціального розвитку та ігрових умінь.

Висновки до розділу 2

У ході експериментальної роботи проведено констатувальний експеримент, спрямований на вивчення рівня соціалізованості дітей старшого дошкільного віку та розробку програми сюжетно-рольових ігор для формування соціальних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку. Було визначено критерії, показники та компоненти соціалізованості, на основі яких створено методику дослідження. Ця методика включає в себе застосування методів бесіди, спостереження, дидактичних ігор та дидактичних вправ для визначення рівнів соціалізованості дітей. Було виявлено три рівні соціалізованості дітей старшого дошкільного віку: високий, середній та низький.

Також було узагальнено та представлено методику організації та проведення сюжетно-рольових ігор зі старшими дошкільниками. Сюжетно-рольова гра, виступаючи провідною діяльністю дітей старшого дошкільного віку, безумовно, вимагає з боку дорослих організації цілеспрямованої

розвиваючої роботи. Визначено та охарактеризовано такі етапи як: вибір теми гри, педагогічна розробка плану гри, ознайомлення дітей із планом гри та спільне його доопрацювання, створення уявної ситуації, розподіл ролей, початок гри, збереження ігрової ситуації, завершення гри. Наведені і рекомендації для вихователів щодо організації сюжетно-рольової гри, створення умов для соціалізації дитини. Адже у межах сюжетно-рольової гри дитина засвоює широкий спектр соціальної інформації, умінь та навичок. Спілкування в межах різних соціальних ролей забезпечує засвоєння норм поведінки: адекватність ситуації, дотримання вказівок інших, прояв активності, правильна реакція на невдачі, вміння домовлятися у ситуації зіткнення думок, вміння співпереживати та допомагати.

Представлено розробку програми сюжетно-рольових ігор для формування соціальних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку та проаналізовано основні сюжетно-рольові ігри, які можуть бути використанні як складові цієї програми: «Будуємо будинок», «Зустрічаємо гостей», «Поліклініка», «Подорож на кораблі», «ДСНС – рятувальники», «В театрі».

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі представлено вивчення проблеми соціалізації дітей дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри. За результатами проведеного дослідження можемо зробити наступні висновки:

1. Суспільство надає значної уваги соціальному розвитку особистості, і наука визначає соціалізацію як комплекс усіх процесів, завдяки яким людина засвоює та відтворює задану систему знань, правил, цінностей, що дозволяють їй ефективно проживати в якості повноправного члена суспільства. Суспільні норми припускають наявність наступних якостей у індивіда: самостійність вибору дії та вчинку, ініціативність у спілкуванні та соціальному житті, покладання на себе відповідальності за зроблений вибір, за своє життя. Для вікового етапу старшого дошкільного віку актуальною критерією переходу від соціальної реактивності до соціально активної поведінки. Подібна поведінка проявляється у можливості внутрішньої саморегуляції поведінки на основі інтеріоризованих знань та норм поведінки.

2. Процес соціалізації дітей дошкільного віку здійснюється через всю систему виховання та навчання. У закладі дошкільної освіти програми виховного процесу забезпечують комплексне вирішення таких питань соціального розвитку як: ознайомлення дітей з навколишнім середовищем, розвиток міжособистісного спілкування, залучення до різного виду ігор та видів діяльності – ігрової, художньо-образотворчої, трудової, конструкторської і ін. Розвиток дошкільника саме в процесі гри, в якій він вільно та самостійно вибирає дії та поведінку, є унікальною можливістю реалізації індивідуального підходу до соціалізації особистості

3. Сюжетно-рольова гра є найвищою сходинкою ігрової діяльності дошкільників. Саме в ній дитина має можливість моделювання людських відносин, засвоєння норм соціального життя. Програвання різних соціальних ролей, відтворення змісту та сенсу людської діяльності за допомогою мовних висловлювань, ігрових дій та образотворчих жестів виступає засобом

самонавчання нормам соціальних відносин Соціалізація дошкільника через сюжетно-рольову гру є фактором, який забезпечує інтеріоризацію дитиною об'єктивно заданих норм соціального життя та постійне відкриття, самоствердження себе як соціального суб'єкта. Атмосфера гри, насичена позитивними емоціями, різноманітними діями, що спонукає до творчості та нових ідеям стимулює розвиток комунікативної компетентності дошкільника.

4. Позитивна динаміка розвитку ігрових умінь дітей забезпечує зміну стану соціального розвитку особи. У сюжетно-рольовій грі дошкільник легко та невимушено засвоює соціальні вміння та навички. Виконання різних соціальних ролей забезпечує засвоєння норм поведінки та перенесення цих норм із гри у реальне життя. Основні принципи сюжетно-рольової гри, свобода та самостійність, дають можливість дошкільнику проявляти себе і розуміти смисловий зміст дій партнера та самому бути зрозумілим. Гра стимулює дитину на усвідомлення сенсу своїх дій. Подібний досвід накопичується в сюжетно-рольовій грі та призводить до розвитку рефлексивності.

5. В межах експериментальної частини дослідження було проведено констатувальний експеримент з метою вивчення рівня соціалізованості дітей старшого дошкільного віку та розробки програми сюжетно-рольових ігор для формування соціальних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку. Дослідження ґрунтувалося на конкретно визначеному переліку компонентів соціалізованості: соціально-орієнтаційний (обізнаність щодо елементарних соціальних норм, соціальних ролей; вміння використовувати набуті знання в життєвих ситуаціях; здатність до аналізу ситуацій та багатоваріантного розв'язання проблемних завдань); мотиваційно-ціннісний (позитивне ставлення до соціальних норм та обов'язків; вміння контролювати свої емоції та настрої; здатність відчувати свою належність до певної соціальної групи); діяльнісно-поведінковий (вміння доброзичливо взаємодіяти, налагоджувати спільну діяльність, гармонійні стосунки з однолітками; вміння поводити себе в колективі, будувати безконфліктні взаємини; здатність адаптуватися до

нових ситуацій та групових умов); критеріїв та показників їх визначення. На їхній основі розроблено методика дослідження, що включає в себе використання різноманітних методів, таких як опитування, спостереження, дидактичні ігри та вправи. Було встановлено три рівні соціалізованості серед дітей дошкільного віку – високий (22%), середній (64%) та низький (14%).

б. Запропоновано методичні рекомендації для педагогів ЗДО щодо методики організації та проведення сюжетно-рольових ігор зі старшими дошкільниками. В них акцентовано увагу на таких етапах як: вибір теми гри, педагогічна розробка плану гри, ознайомлення дітей із планом гри та спільне його доопрацювання, створення уявної ситуації, розподіл ролей, початок гри, збереження ігрової ситуації, завершення гри. Представлено розробку програми сюжетно-рольових ігор для формування соціальних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку та проаналізовано основні сюжетно-рольові ігри, які можуть бути використанні як складові цієї програми: «Будуємо будинок», «Зустрічаємо гостей», «Поліклініка», «Подорож на кораблі», «ДСНС – рятувальники», «В театрі».

Проведене дослідження не вичерпує усіх питань проблеми соціалізації дітей дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри. Потребують подальшого і окремого дослідження гендерні особливості соціалізації дітей в ході ігрової діяльності, можливості різних видів сюжетно-рольових ігор тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агіляр Туклер, В. В. Сюжетно-рольова гра як засіб виховання ініціативності. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. № 2. С. 17-22.
2. Артемова Л. В. Розвиток теорії та практики дитячої гри. *Дошкільне виховання*. 2001. № 7. С. 18–19.
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»/ М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. Київ: Світич, 2008. 430 с.
4. Баранівська О. Джерела розвитку сюжетно-рольової гри дітей дошкільного віку Електронний ресурс. URL: <http://masters.kubg.edu.ua/index.php/pi/article/view/43#.UoN1Lyci7bc>.
5. Беленька Г. В. Здоров'я дитини – від родини / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, М. А. Машовець. Київ: СПД Богданова А. М., 2006. С. 161–182.
6. Богінська Ю. В. Методичні рекомендації щодо використання ігор як засобу соціалізації молодших школярів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*: зб. ст. Ялта, 2006. Вип. 11. С. 246–252.
7. Богуш А. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / А. Богуш., Л. Варяниця, Н. Гавриш. Луганськ : Альма-матер. 2009. 808 с.
8. Вертугіна В. М. Гра як засіб формування соціального благополуччя дітей дошкільного віку з відхиленням зору. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2011. № 4. С. 130–133.
9. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: методичний посібник / Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, В. Маршицька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг. ред. Н. Гавриш. Харків: Мадрид, 2015.

10. Вихор С. Т. Гра як процес соціалізації дітей різних статей. *Вісник Запорізького національного університету*. 2009. Вип. 2. С. 38–41. Серія: Педагогічні науки.

11. Гончарова-Горянська М. В. Соціальна компетентність дошкільнят: поняття, зміст, формування в сучасних навчальних закладах. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць.* / Ін-т проблем виховання АПН України; редкол.: О. В. Сухомлинська та ін. Київ, 2006. С. 219–226.

12. Григораш Л. Використання сюжетно-рольових ігор в навчально-виховному процесі ДНЗ: напрями вдосконалення. *Сучасне дошкілля: реалії та перспективи: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 18 жовтня 2012 року. Київ, 2012.* Електронний ресурс. URL: <http://www.ird.npu.edu.ua/files/grugorash.pdf>.

13. Давидова В. Через гру до соціалізації особи. Виховання школярів. 2001. № 8 (22). С. 30–33.

14. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін.; наук. ред. А. М. Богуш; за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ, 2006. 368 с.

15. Доманюк О. М. Соціалізація дитини в умовах дошкільного навчального закладу. *Педагогічний дискурс*. 2011. Вип. 10, С. 146–149.

16. Друзяк О. М. Соціалізація дитини у процесі сюжетно-рольових ігор в умовах дошкільного закладу. *Таврійський вісник освіти*. 2012. №2 (38). С. 135–143.

17. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

18. Загарницька І. І. Соціалізація дитини: сутність, фактори, технології. *Нова парадигма*. 2011. Вип. 104. С. 41-51.

19. Зозуляк-Случик Р. В. Основи соціалізації особистості: навчальний посібник. 2-е вид., переробл. та доповн. Івано-Франківськ: НАІР, 2022. 206 с.

20. Іванова В. В., Куля А. М. Гра як культурний простір розвитку комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2014. №17 (12). С. 89-96.

21. Ізотова Л. В. Роль гри в навчальному процесі як засобу, що формує пізнавальну діяльність дітей дошкільного віку. *Педагогічна теорія і практика: збірник наукових праць*. 2010. Вип. 1. С. 45–50.

22. Карасьова К. В., Пастушенко Л. М. Гра та її здоров'язберігальний потенціал. Електронний ресурс. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp8/Karasjova.pdf.

23. Карасьова К., Піроженко Т. Самодіяльні ігри дитини. К.: Шк. світ, 2011. 128 с.

24. Карнаух Л. Особливості соціалізації дітей дошкільного віку в умовах сучасного соціального середовища. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2012. Вип. 40. Електронний ресурс URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/40/visnu_k_11.pdf.

25. Ковшар О. В. Теоретико-методичні засади організації передшкільної освіти: монографія / ДВНЗ "Криворізький національний університет" МОН України. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2015. 244 с.

26. Кононко О. Л. Пріоритети дошкільної освіти. *Педагогічна газета*. 2003. № 10. С. 5.

27. Косарева О. Партнерська взаємодія з дитиною. *Палітра педагога*. 2005. № 4. С. 8–9.

28. Кравченко Т. В. Соціалізація особистості й соціальне середовище. *Теоретико-методичні проблеми дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. К.*, 2006. Вип. 9. Кн. 2. С. 23–29.

29. Кравченко Т.В. Сутність характеристики соціалізації. *Педагогіка і психологія*. 2007. № 3. С. 11 – 19.

30. Кравчук Л. В. Сюжетно-рольова гра як ефективний засіб засвоєння етичних норм дітьми дошкільного віку. *Педагогічний процес: теорія і*

практика : зб. наук. пр. Вип. 1 / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України, Благодій. фонд ім. А. Макаренка ; голов. ред. Світлана Сисоєва. К. : ЕКМО, 2009. С. 249–257.

31. Кубата Н. П., Айзенбарт М. М. Гра як засіб формування соціальної компетенції у дітей старшого дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2018. № 5(1). С. 53-57

32. Кудикіна Н. В. Гра. Акад. пед. наук України; головний редактор В. Г. Кремень. *Енциклопедія освіти*. К. : Юрінком Інтер, 2008. С.139–140.

33. Кудикіна Н. В. Гра: феноменологічна та педагогічна характеристики Електронний ресурс. *Освітологічний дискурс*. 2010. Вип. 1. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/osdys/2010_1/10knvfp.pdf.

34. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва. Її величність ГРА: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : зб. статей / за ред. Г. С. Тарасенко. Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2009. С. 8–21.

35. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку. *Дошкільне виховання*. 2001. № 9. С. 21-24.

36. Куренкова А. В. Сюжетно-рольові ігри соціального спрямування для дітей з інтелектуальними порушеннями старшого дошкільного віку: методичний посібник. Суми, 2020. 111 с.

37. Кушнірик Н. Я. Особливості соціалізації особистості дитини в процесі виховання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* Запоріжжя, 2010. Вип. № 8 (61). С. 282–286.

38. Кушнірик Н.Я. Гра як важливий засіб всебічного розвитку дітей дошкільного віку. *Вісник Черкаського університету. Серія “Педагогічні науки”*, 2010. Вип. 176. С. 79-82.

39. Лемко Г. Ігрова діяльність молодших школярів як засіб їх соціалізації. *Обрії: науково-педагогічний журнал*. 2010. Вип. 1.

40. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч.-метод. посіб. К. : ІЗМН, 1998. 112 с.
41. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дітей дошкільного віку «Я у Світі» / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко. К. : Світич, 2009. 208 с.
42. Печенко І.П. Організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей 5-7 років. *Вісник Київського міжнародного університету*. Вип. II. Київ: Правові джерела, 2002. 291с.
43. Пихтіна Н. П. Педагогіка гри : тексти лекцій. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2007. 103 с.
44. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : науково-методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 140 с.
45. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: “Академвидав”, 2006. 456 с.
46. Поніманська Т. І. Світ людей у вихованні соціальної компетентності дошкільника. *Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 9. Рівне: РДГУ, 2000. С. 90–93.
47. Прищепа Т. І. Соціалізація дошкільників. *Психолог*. 2007. № 31-32. С. 31-46.
48. Про дошкільну освіту: Закон України. *Урядовий кур'єр*. 2001. № 141.
49. Рогальська І. П. Системно-цілісний підхід до соціалізації особистості в дошкільному дитинстві. *Наука і освіта*. 2010. № 2. С. 110–114.
50. Романенко Т. Психолого-педагогічний практикум з вихователями ДНЗ. *Дитячий садок*. 2003. Березень. С. 11–12.
51. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 376 с
52. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ: монографія / Н. Гавриш, О. Рейпольська та ін.; за заг. ред. О. Рейпольської. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.

53. Соціалізація дошкільників в умовах ДНЗ / Уклад. Т. І. Прищеп. Х. : Вид. група «Основа». 2009. 169 с.
54. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ: Центр учбової літератури, 2008.
55. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В. В. Радула. Київ: «ЕксОб», 2004.
56. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доп. й випр. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
57. Хухлаєва О., Хухлаєв О., Перву І. Маленькі ігри у велике щастя. *Дитячий садок*. 2003. Вересень. С. 12-18.
58. Чернега Н. С. Формування життєвої компетентності дітей дошкільного віку: інтегрований підхід: навч.-метод. посіб. Сквиря, 2010. 96 с.
59. Чулошнікова М. О. Умови й застереження щодо застосування гри в дошкільній освіті. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2011. № 4. С. 469-474.
60. Шишова О. М. Психолого-педагогічні засоби розвитку соціальної компетентності дошкільників. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. № 15. С. 168–174.
61. Шишова О. М. Психолого-педагогічні чинники розвитку соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19. 00. 07 / КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2012. 22 с.
62. Шкляр Н. А. Проблема соціалізації дошкільників засобами художньої літератури у сучасному науковому дискурсі. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21 (2). С. 357–370.
63. Янченко К. Особливості соціальної адаптації дітей дошкільного віку. Електронний ресурс. URL: http://www.ird.npu.edu.ua/files/ynchenko_2.pdf.
64. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін.; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МІЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.